JACQUES DERRIDA

BAĞIŞLAMAK

Fransızcadan Çeviren: Murat Erşen

MONOKL
Bellek

Jacques Derrida (1930-2004)

Bağışlamak:

Bağışlanamaz Olan ve Zaman Aşımına Uğramayan

1962 yılında Husserl'in *Ursprung der Geometrie* (Geometrinin Kökeni) adlı çalışmasını uzun bir önsözle Fransızca'ya çevirdi. 1964'e kadar Sorbonne Üniversitesi'nde, 1965'ten sonra da Ecole Normale Supériure'de asistanlık yapmıştır. 1967'de *La Voix et le phénoméne, Introduction au probléme du signe dans la phéenoménologie de Husserl, De la Grammatologie* kitaplarını yayımladı. Derrida, felsefe tarihinde hem söz hem de akıl anlamlarına gelen logos-merkezciliğin, mevcudiyet metafiziğinin egemenliğini sorguladı, felsefe tarihinin derinlerindeki anlam stratejilerini ifşa etti. Fark, yazı, karar verilemez, yokluk ve boşluk izlekleriyle anlamın kaynaklarına ilişkin yeni ufuklar aradı. Yapısökümcülükle birlikte anılan Derrida'nın metinleri giderek merkezden yoksun bir kırılmaya uğradı ve felsefenin kıyıları olarak nitelenebilecek çoğul ayrımlara vardı.

1972'de *La Dissémination*, 1974'de *Glas* ve 1978'de *La Verité en peinture* yapıtlarını yayımlayan Derrida yaşamın son yıllarında Adalet ve Etik düşüncelerine yeniden dönmüştür. 1997 yılında İstanbul'a gelip çeşitli konferanslar vermiştir.

Monokl'un Bellek Serisi'nden yayımladığımız bu kitap dışında, Derrida'nın *Ses ve Fenomen* ile *Felsefenin Kıyıları* adlı yapıtları da yayıma hazırlanmaktadır.

MonoKL Yayınları

1- **Ahmet Soysal** / *İlke Olarak Yaşam Üstüne Notlar ya da Mini-Etika*
2- **Jean-Luc Nancy** / *Demokrasinin Hakikati*
3- **Jean-François Lyotard** / *Pagan Eğitimler*
4- **Ahmet Soysal** / *Birlikte ve Başka I ve II*
5- **Thomas de Quincey** / *Immanuel Kant'ın Son Günleri*
6- **Jean-Luc Nancy** / *Tanrı, Adalet, Aşk, Güzellik: Dört Küçük Konferans*
7- **Emmanuel Levinas** / *Maurice Blanchot Üstüne*
8- **Michel Henry** / *Marx'a Göre Sosyalizm*
9- **Arthur Machen** / *Büyük Tanrı Pan - En Derindeki Işık*
10- **Sheckley, Clarke, Doyle, Asimov** / *Yamuk Bakan Öyküler (seçki)*
11- **Marguerite Duras** / *Yıkmak Diyor Kadın*
12- **Giorgio Agamben** / *Dünyevileştirmeler*
13- **Hervé Le Tellier** / *Bar Sonatları*
14- **Alain Badiou** / *Sonlu ve Sonsuz*
15- **Alain Badiou-Barbara Cassin** / *Heidegger, Nazizm, Kadınlar, Felsefe*
16- **Alain Badiou** / *Tarihin Uyanışı*
17- **Dionys Mascolo** / *Aşk Üstüne*
18- **Peter Sloterdijk** / *Derrida, Bir Mısırlı*
19- **Ahmet Soysal** / *İtkisel Mantık*
20- **Jean-Luc Nancy** / *Gitmek/Yola Çıkış*
21- **Giorgio Agamben** / *Dispozitif Nedir? Dost*
22- **Felix Guattari** / *Franz Kafka'nın Altmış Beş Düşü*
23- **Robert E. Howard** / *Almuric*
24- **Christian Bobin** / *Eksik Parça*
25- **Juan Pablo Villalobos** / *Tavşan Deliğinde Fiesta*
26- **Giovanni Papini** / *Düşsel Konçerto Cilt I*
27- **Hervé Le Tellier** / *Aşktan Bu Kadar*
28- **Peter Ackroyd** / *Platon Günlükleri*
29- **Vladimir Jankélevitch** / *Ölümü Düşünmek*
30- **Jacques Lacan** / *Benim Öğrettiklerim*
31- **Bernard Stiegler** / *Politik Ekonominin Yeni Bir Eleştirisi İçin*

32- **Giorgio Agamben** / *Şeylerin İşareti: Yöntem Üstüne*
33- **Ahmet Soysal** / *Uzun Çizgi*
34- **Giorgio Agamben** / *Gelmekte Olan Ortaklık*
35- **Gianni Vattimo-Santiago Zabala** / *Hermeneutik Komünizm: Heidegger'den Marx'a*
36- **Antonio Negri** / *Sürgün*
37- **Jacques Lacan** / *Televizyon*
38- **Ahmet Soysal** / *Ruh Sorusu*
39- **Antonio Negri** / *Porselen Yapımı: Politikanın Yeni Bir Grameri İçin*
40- **Antonio Negri** / *Sanat ve Çokluk*
41- **A. Badiou, S. Zizek, J. L. Nancy, A. Soysal, G. Çıtak, I. Ergüden, J. Rogozinski, V. Çelebi, G. S. Tanyıldız, B. Stiegler** / *Direnişi Düşünmek*
42- **Hugh Howey** / *Silo: Wool 1*
43- **Maurice Blanchot** / *Bekleyiş Unutuş*
44- **G. Willow Wilson** / *Elif*
45- **Jean-Luc Nancy** / *Dünyayı Yaratmak ya da Küreselleşme*
46- **Catherynne M. Valente** / *Ölümsüz*
47- **Péter Zilahy** / *Son Pencere - Zürafa*
48- **Jacques Lacan** / *Baba-nın-Adları*
49- **Jean-Luc Marion** / *Görünürün Kesişimi*
50- **Giovanni Papini** / *Düşsel Konçerto 2*
51- **Sarah Kofman** / *Ordener Sokağı, Labat Sokağı*
52- **Luis Fernando Verissimo** / *Borges ve Sonsuz Orangutanlar*
53- **Christian Bobin** / *Yerlerde Bir Aziz*
54- **Ahmet Soysal** / *Canlı Alev*
55- **Karl Ove Knausgaard** / *Kavgam Cilt I*
56- **Donald Barthelme** / *Kırk Öykü*
57- **Ahmet Soysal** / *Yolun Farkı*
58- **Alain Badiou** / *Gerçek Mutluluğun Metafiziği*
59- **Slavoj Zizek** / *Bedensiz Organlar*
60- **Hugh Howey** / *Vardiya (Wool 2)*
61- **Henri Michaux** / *Sihir Diyarında*
62- **Christian Bobin** / *Neşe İnsan*
63- **Jacques Derrida** / *Bağışlamak*

MonoKL

"Mono Kurgusuz Labirent"

YAZININ DOSTLUĞU

ile

DOSTLUĞUN YAZISI

MonoKL Düşünce

Bağışlamak:
Bağışlanamaz Olan ve Zaman Aşımına Uğramayan
Jacques Derrida

Kitabın Özgün Adı:
Pardonner: L'impardonnable et l'imprescriptible

©Editions Galilée, 2012
©Monokl Yayınları, 2015

Sertifika Numarası: 22834

ISBN: 978-605-5159-33-7

Cet ouvrage est publié dans le cadre du Programme d'Aide à la Publication (P.A.P.) de l'Institut français de Turquie.
Bu kitap Türkiye Fransız Enstitüsü'nün Yayma Destek Programı çerçevesinde yayımlanmıştır.

Birinci Basım: 2015 Kasım
Fransızcadan Çeviren: Murat Erşen
Kitap Editörü: Volkan Çelebi
Düzelti: Ayşegül Ergül Aslan
Baskı Hazırlık: Ayten Aydın
Dağıtım: Kırmızı Kedi

Baskı: Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No:3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2
Haramidere - İstanbul
Sertifika Numarası: 12027

MonoKL Yayınları
Uğur Mumcu Mah. Serçe Sok. No:33 D:3
Kartal - İstanbul
e-posta: editor@monokl.net
www.monokl.net
www.monoklkitap.com

Jacques Derrida

BAĞIŞLAMAK:

BAĞIŞLANAMAZ OLAN VE ZAMAN AŞIMINA UĞRAMAYAN

Fransızcadan Çeviren: Murat Erşen

MONOKL

Bu metin, Krakov, Varşova ve Atina Üniversiteleri'nde (1997) ve Western Cape, Capetown (Güney Afrika) ve Kudüs Üniversiteleri'nde (1998) verilen bir konferanstan doğmuştur. Büyük ölçüde, Jacques Derrida'nın Paris'te, l'École des hautes études en sciences sociales'de (EHESS) "Question de responsabilité" genel başlığı altında "Le parjure et le pardon" üzerine verdiği bir seminerin (12 Kasım 1997) ilk oturumuna tekabül etmektedir.

Pardonner ilk önce *Cahier de L'Herne Jacques Derrida* (Marie-Louise Mallet et Ginette Michaud (dir.), Paris, L'Herne, 2004) içinde yayımlandı ve burada, "Penser autrement – La possibilité de l'impossible" başlığıyla Jacques Derrida tarafından bir araya getirilen, Fransızcada daha önce yayınlanmış metinlerden oluşan bir bütünün parçası oldu.

Pardon, evet, pardon.
Az önce Fransızca "pardon" dedim.
Kuşkusuz bundan hiçbir şey anlamıyorsunuz, şimdilik.
"Pardon."

Bu, bir sözcük, "pardon", bu sözcük bir *ad*: Fransızca "un pardon" deriz, "le pardon" deriz. Fransız dilinde bir addır bu. Hemen hemen aynı hâlde, hemen hemen aynı anlamda ve en azından benzer kullanımlarla eşsesli eşdeğerlisi başka dillerde de bulunur, örneğin İngilizcede (zamanı gelince açıklayacağımız bazı bağlamlarda, "pardon"), oysa bu sözcük Latince değilse de, en azından çetrefil soy zincirine bakıldığında, Latin kökenlidir (İspanyolca *perdon*, Portekizce *perdâo*, İtalyanca *perdono*). Bu sözcüğün Latince kökeninde ve bugün onu cepheden ele almak bakımından fazla karmaşık bir biçimde, *don*'a*, *donation*'a

* Başlıkta "bağışlamak" diye çevirdiğimiz "pardonner" fiili, güçlendirme, pekiştirme, akıbet bildirme işlevlerine sahip Latince "par" öneki ile üçüncü anlamı "muaf tutmak" ya da "azade kılmak" anlamına gelen "dono, are" fiilinden oluşur. Fransızca "donner" [ing. give] fiili "vermek" anlamına gelirken, "don" [ing. gift] "verme" eylemini, sahip olunan bir şeyi bırakmayı ve özellikle de birine, bir kuruma para vermeyi belirtir. Bu bakımdan bir yanıyla "armağan" diğer yanıyla da "bağış" anlamına gelir. Yine aynı minvalde "don" sözcüğü Türkçede [Tanrı] "vergi"si diye kullandığımız anlamda, bir kabiliyeti, doğal yeteneği ifade eder. Hukuki bakımdan da bir bağışçının [donateur] geri alınamaz biçimde ve karşılıksız olarak birine "bağış"ta [donation, ing. gift-giving] bulunmasını belirtir. "Pardon" [bağışlama, af, özür, aman, mağfiret, mazur görme] sözcüğü genel itibarıyla "demander pardon"

bir gönderme söz konusudur. "Verme"nin (*don*) yarattığı problemleri ve çıkmazları (örneğin *Donner le temps*'da ve özellikle de bu kitabın "L'excuse et le pardon"[1] başlıklı son bölümünde bunlara biçim vermeye çalıştığımda olduğu gibi) bir defadan fazla nakletmek, bunları, deyim yerindeyse bağışlamaya (*pardon*) ilişkin benzer ve dahası bağlantılı çıkmazlar olan sorunlara ve sorun yaratmayan durumlara (*non-problèmes*) aktarmak gerekecektir.

Ama hem verme (*don*) ile bağışlama (*pardon*) arasındaki bu benzerliklere teslim olmamak hem de elbette bu benzerliklerin zorunluluğunu ihmal etmemek gerekir. Yapmamız gereken daha ziyade bu ikisini birlikte eklemle-

---

(af dilemek) kalıbıyla kullanılır. Derrida, metin boyunca, Latinceden gelen bu soy ağacı ve anlam zenginliği üzerinde hareket eder. Bu bağlamda Türkçede bazı anlamların karşılanması hususunda zorluklar bulunmaktadır. Örneğin Türkçede "bağış" ve "bağışçı" gibi sözcükler varsa da Fransızcada olduğu gibi "bağışı alan kimse"yi ifade eden tek bir sözcük yoktur. Ayrıca yine Türkçede "af dilendiği" zaman "affettim" diyerek "özrü kabul etmek" mümkünken, Fransızcadaki "accorder un pardon" kullanımı söz konusu olduğunda bu ifadeyi "af bağışlamak" ya da "bağış bahşetmek" şeklinde karşılamak uygun değildir. Yine de yerine göre bu ifadelere başvuracağız ve "pardon" sözcüğünün ve türevlerinin [rémission, grâce, amnistie, miséricorde, indulgence, jubilé, remise, rédemption, excuse vs.] geçtiği yerlerde Türkçedeki uygun karşılıkları tercih edip, kimi zaman başlıktaki hâliyle *bağışlama*'nın dışına çıkarak "affetmek" karşılığına yer vereceğiz. Dolayısıyla okuyucu bir yandan "pardonner", "donner", "pardon", "don" ve "donation" [give, gift, giving, forgive] bağlantısını dikkate almalı, bir yandan da "pardon" sözcüğünün –yukarıda köşeli parantez içinde verdiğimiz– aynı anlama gelen farklı karşılıklarını hem de "don" kelimesinin bağlama göre en uygun olanı tercih edilecek "verme", "armağan", "bağış" karşılıklarını aklında tutmalıdır (ç.n.).

1 "Don et contre-don, l'excuse et le pardon", *Donner le temps 1. La fausse monnaie*, Paris, Galilée, 1991, s. 139 *vd.*.

mek ve bunları, alakalı olmayı birdenbire bıraktıkları noktaya kadar takip etmeye çalışmaktır. Bağış ile bağışlama arasında en azından şu yakınlık ya da ittifak vardır: Bunların ilkece koşulsuzluklarından başka, ikisinin de, yani verme/bağış ve bağışlamanın, bağış yoluyla bağışın (*don par don*) zamanla, zamansallaştırma hareketiyle asli bir ilişkisi vardır. Yine de, bir biçimde geçmeyen bir geçmişe bağlı olan bağışlama, verme deneyimine; daha yaygın olarak şimdiki zamanda (*présent*), sunumda (*présentation*) ya da şimdinin mevcudiyetinde (*presence du présent*) bahşedilen bir verme deneyimine indirgenemeyen bir deneyim olarak kalır.

Bağışlama ya da verme "deneyimi" dedim, ama bir kere "deneyim" sözcüğü aşırı ya da aceleci görünebilir. Bağışlama ve vermenin belki de, genelde bir 'deneyim' olarak adlandırılan şeye; yani, yine tam da hesaba katmamız gerekecek çıkmazlar nedeniyle, bilince ya da varoluşa 'sunma'ya (*présentation*) *kendilerini oldukları hâliyle sunmamak* (*se présenter*) gibi ortak bir tarafları vardır; şimdilik kendimi bununla sınırlı tutarak açıklarsam, beni yeterince vermekten ya da yeterince konuksever[1] olmaktan, verdiğim

1 Önceki yıllarda [1995-1997], EHESS'deki aynı seminer ("Questions de responsabilité" [Sorumluluğun sorunları"] konukseverliği –"konukseverliğin" düşmanlığı [hostilité de "l'hospitalité"]– ana tema olarak almıştı.

hediyede (*présent*) ve sunduğum sıcak karşılamada yeterince mevcut (*présent*) olmaktan aciz kılan çıkmaz buna örnektir. Öyle ki sanırım, hatta bundan eminim, hep kendimi bağışlatmalıyım, vermediğim, asla yeterince vermediğim, yeterince sunmadığım ya da sıcak karşılamadığım için bağışlanmayı dilemeliyim. İş vermeye [armağana, bağışa] gelince kişi hep suçludur, hep kendini bağışlatmalıdır. Ve şunun bilincine vardığımızda bu çıkmaz daha da ağırlaşır: Eğer vermediğimiz, yeterince vermediğimiz için bağışlanmayı talep etmek [af dilemek] zorundaysak aynı zamanda, tersine, verdiğimiz için de suçlu hissedebiliriz ve dolayısıyla af dilemek zorunda kalabiliriz, [zira] verdiğimiz ve bir zehir, bir silah, bir egemenlik onayı, hatta kadir-i mutlaklık ya da tanınmaya çağrıya dönüşebilecek şey için bağışlanma söz konusudur. Vererek daima alırız, bu verme-alma mantığı üzerinde vaktiyle uzun uzadıya durmuştuk. O hâlde bizzat verme için *a priori* bağışlanmayı dilemek, armağanı, armağana musallat olan egemenliği ya da egemenlik arzusunu bağışlatmak zorundayızdır. Ve işi kaçınılmaz olarak bir derece daha ileri götürürsek, kendisi de bir egemenlik, hatta hâkimiyet olumlamasının indirgenemez ikircimini taşıma tehlikesinde olan bağışlamayı bile bağışlatmak gerekecektir.

Bunlar, bizi bekleyen ve kaçınılması gereken kazalar olarak değil ama verme/armağan ya da bağışlama denilen şeyin zemini, zeminsiz zemini olarak hep yolumuza pusu kuran dipsiz uçurumlardır. O hâlde bağışlama olmadan verme olmadığı gibi verme olmadan da bağışlama yoktur, ama ikisi kesinlikle aynı kapıya çıkmaz. Latin dillerinde göze çarpan, vermeyle bağışlama arasındaki bu isim fiil bağı benim bildiğim kadarıyla Yunancada yoktur (kaldı ki Antik Yunan kültüründe dar anlamda bağışlamanın var olup olmadığını da sorgulamamız gerekir: Çok büyük ve hassas bir soru) ama bu ikisi arasındaki isim fiil bağı İngilizce ve Almancada da mevcuttur. İngilizcede: *to forgive, forgiveness, asking for forgiveness* vardır ve *to give* ile (İngiliz dilinin, hakkında yıllarca seminerler yapmak gereken olağanüstü sözcüğü) *to get, to forget* ile *to give* karşıtlığında birbirinin karşısına konacaktır*: Bağışlamak unutmak değildir, işte bir başka dipsiz problem; Almancada *verzeihen* [bağışlamak, affetmek, mazur görmek] daha yaygın olsa da (*Verzeihung, jenen um Verzeihung bitten*: birinden af dilemek –bu, Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi*'nde kullanılan sözcüktür (buna geri döneceğiz)), çoğunlukla (daha

* *to forgive*: affetmek, bağışlamak; *forgiveness*: af, affetme, bağışlama; *asking for forgiveness*: af dilemek, affına sığınmak; *to give*: vermek; *to forget*: unutmak. Dikkat edileceği gibi "give" ile "forgive" arasındaki bağ "get" ile "forget" arasında da vardır. Derrida'nın belirttiği gibi "to get" fiilinin o kadar çok ve çeşitli anlamları vardır ki burada herhangi bir karşılığını vermedik (ç.n.).

ziyade mazur görmek, özür anlamında) *Entschuldng* ve affedilebilir, mazur görülebilir gibi muğlak bir anlamda, tam olarak kabahat bulunamaz, bir borcun bağışlanmasıyla hafiflemiş, beraat etmiş anlamında *entschuldbar* [mazur görülebilir, gerekçelendirilebilir] kullanılır. Bununla birlikte Almancada verme ile bağışlama arasındaki bu bağı muhafaza eden bir sözcük ailesi vardır; *vergebung** "affetmek" [pardonner] demektir, "*ich bitte um Vergebung*", "affınıza sığınıyorum" demektir, ama bunun kullanımı genelde resmî, hatta manevi ya da dinsel durumlara mahsustur, bu bakımdan *verzeihen* ya da *entschuldigen* kadar gündelik değildir.

Kuşkusuz "pardon" sözcüğünün bir yandan (örneğin asansörden çıkarken birinin yanından geçmek zorunda olduğumda "affedersiniz" dediğimde olduğu gibi) yaygın, gündelik ve hafif denen tüm kullanımları ile diğer yandan ciddi, düşünceli, keskin kullanımları arasında bağ vardır. Çok farklı durumlarda görülen tüm bu kullanım türleri arasındaki bağ problemlerimizden biridir, hem semantiğe (tek bir pardon kavramı mı vardır?) hem de dil edimleri ve dil öncesi ya da ötesi davranış pragmatiğine dair bir problemdir bu. *Vergebung*, daha ziyade, daha sıklıkla (ama bu

* Almanca "geben", "vermek" anlamına gelir (ç.n.).

sıklık ve bu ihtimal tam da bir pragmatik, tam olarak bir bağlam ve toplumsal tavır meselesidir), dolayısıyla daha öngörülebilir biçimde kullanılır ve günahların bağışlanması (*rémission*) gibi dinî (burada İncil ve Kuran kaynaklı, dolayısıyla İbrahimî) anlama sahiptir, oysa bu sözcük ailesinin (*vergeben, Vergebung, Vergabe*) kullanımı hem esnek, hem muğlak, hem de sapkındır: *Vergeben* [vermek, armağan etmek, affetmek] (kâğıtları) yanlış dağıtma (*maldonne*), armağanın yozlaşması demek olabilir: *sich etwas vergeben*: [şerefini] tehlikeye atmak, ödün vermek; ve *Vergabe*, ihale teklifi, açık artırma ile satış demektir.

"Pardon": "Pardon" bir addır. Önüne bazen belirli ya da belirsiz bir tanımlık getirilebilir (*le* pardon, *un* pardon). Örneğin betimleyici bir cümlede özne olarak yazılabilir: 'Bağışlama şu ya da budur', 'bir kimse ya da kurum tarafından af dilendi', 'af bahşedildi ya da bahşedilmedi' vb. Örneğin: Piskoposluğun, polisin, doktorların Fransa'da savaş zamanı Yahudilere yapılan muamele için dilediği af ya da Üniversite ve Vatikan'ın hâlâ dilemediği af vs. İşte betimleyici –ya da teorik– türde bir gönderme olarak bu ad böyle kullanılabilir. Bağışlama meselesine bir konuşma hasredilebilir ve esasında yapmaya hazırlandığımız şey de budur (bağışlama o zaman, bu ölçüde, bir bilgi ufkunda

ele alınacak teorik bir izlek ya da sorun hâline gelir) tabii eğer failler (konuşmacı ve dinleyiciler) bağışlamayı teorik olarak ele almak konusunda af diler ya da af bahşederlerse o başka.

Şimdi, bu konferansı "pardon" diyerek açtığımda, ne yaptığımı bilmiyordunuz, hâlâ da bilmiyorsunuz, af mı diliyordum, yoksa bunu *kullanmak* yerine, bir problemin başlığı olarak "pardon" adını mı *anıyordum*. Zira ünlemli olsun olmasın sırf "pardon" sözcüğünde bile, bir bağlamın gerektirmesi dışında hiçbir şey buna mecbur kılmasa da, bir kere apaçık tüm bir cümle, performatif [edimsel] bir cümle duyulur: Pardon! Affedersiniz, af buyur*un*, af buy*ur*, affedin beni, rica ederim; affet beni, lütfen.

Az önce sanki laf arasında söyler gibi, paranteze alınmış uzun bir arasöze başlarken, uzun süre askıda kalacak olan ama kuşkusuz aynı zamanda her şeyin de kendisine asılı olduğu bir meseleyi oturtmak ya da haber vermek amacıyla *sen* ve *siz* arasındaki ayrımı belirttim. Eğer bu "siz", Levinas'ın, fazla yakınlık ya da aşinalık, hatta kaynaşma belirttiğinden başkanın sonsuz aşkınlığını iptal etme tehlikesi taşıyan, Buber'in "sen"ine* tercih edilesi olduğunu söylediği "siz" gibi, saygı ya da mesafe belirten bir "siz"

* Bkz. Martin Buber, *Ich und Du.* 1923 (Reclam 1995), *Ben ve Sen*, Kitabiyat Yayınları, 2003, çev. İnci Paksay.

değilse; dolayısıyla eğer "af buyurun"daki [je *vous* demande pardon, I beg your pardon], "affedersiniz"deki "siz" [*vous*], kolektif ve çoğul bir siz ise, o zaman mesele *kolektif* bağışlama meselesine dönüşür –ister bir grup özne, başkaları, vatandaşlar, bireyler vs. söz konusu olsun, ister daha baştan (ki bu daha karmaşık bir durumdur, ama bu karmaşıklık "bağışlama"nın merkezinde yer alır) bir merciler/failler ya da uğraklar, merciler ya da ânlar çokluğu, "ben"den içre fazladan bir "ben" söz konusu olsun. Kim bağışlar ya da kim kimden ne zaman bağışlama diler? Bu *hak*ka ya da *kudret*e kim sahiptir? "Kim kimi bağışlar?" Buradaki "kim" hangi anlama gelir? Bu, söz konusu sorunun neredeyse nihai biçimi olacaktır hep, tanımı itibarıyla çözümsüz olan sorunun en sık görülen biçimi. Zira ne kadar korkutucu olursa olsun, bu soru belki de nihai soru değildir. Bu sorudan önce gelen, başlangıçta yer alan 'soru"nun etkileriyle birçok kere uğraşmamız gerekecek: "Kim" ya da "ne"? *Birini* mi bağışlarız (işlediği bir hatadan dolayı, örneğin yalan yere yemin (*parjure*) ettiği için; ama işlenen bir suçun, yapılan bir hatanın, haksızlığın, kötülüğün bir şekilde daima yalan yere yemin olduğunu daha sonra göstermeye çalışacağım), yoksa *birinin bir şeyini* mi, ne şekilde olursa olsun hata ile, geçmiş hatanın işlendiği ân ile ya da hatta genel olarak geçmiş ile asla tamamen bir olmayan birinin

bir şeyini mi bağışlarız? Bu "kim?" ya da "ne?" sorusu, döner dolaşır sayısız biçim altında, bağışlama diline musallat olur. Çıkmazlardan oluşan zorlukları artırarak bu dili bozmakla kalmayacaktır sadece. Aynı zamanda, sonuçta bizi "kim" ile "ne" arasındaki bu karşıtlığın anlamından şüphe etmeye ya da onu askıya almaya zorlayacaktır, hani biraz sanki bağışlama (talep edilen, dilenen, bahşedilen ya da kendisinden mahrum edilen af) deneyimi, sanki, belki de, "bağışlama"ya dair benimsenmiş, benimsenebilir hakiki bir deneyimin olanaksızlığı, "kim" ile "ne" arasındaki karşıtlığı reddetmek anlamına, bu karşıtlığa, onun tarihine ve geçmiş tarihselliğine yol vermek anlamına geliyormuşçasına.

Ama "bağışla beni"nin "bağışla"sı ile "bağışlayın beni"nin, "bağışlayın bizi"nin ya da "bağışla bizi"nin "bağışla"sı (esas itibarıyla farklı dört olasılık, "kim" ile "ne" arasındaki tüm seçenekler tarafından katlanması gereken –ki o zaman bir sürü bileşim buluruz– tekil ile çoğul arasındaki bağışlamanın dört dağılımı) arasında, en yoğun, bugün bu korkutucu soruyla en kolay özdeşleştirilebilir biçim, bir *tekil çoğul* biçimi olacaktır, dolayısıyla bununla başlayacağız: Bir kişiden fazladan, bir gruptan, bir topluluktan, bir ortaklıktan af dilenebilir mi; buna hakkımız var mıdır;

"bağışlama"nın anlamına uygun mudur bu? Tekil bir haksızlık ya da suç, hata için, tekil başkadan başka bir başkadan af dilemek ya da ona af bahşetmek mümkün müdür? Durmadan içinde tıkanıp kaldığımız ilk çıkmazlardan biridir bu.

Bir bakıma, bağışlama bize sadece "teke tek", yüz yüze, deyim yerindeyse, giderilemez kötülüğü yapan ile buna maruz kalan ve bağışlama talebini duyması, bu affı bahşetmesi ya da ondan mahrum etmesi mümkün olan tek kişi arasında aracısız olarak dilenebilecek ya da bahşedilebilecek bir şeymiş gibi görünür. Bu iki kişilik yalnızlık, bağışlama sahnesinde, bir topluluk, bir Kilise, bir kurum, bir tüzel kişi adına, kimi kez ölmüş olan anonim kurbanların bütününden ya da onların temsilcilerinden, nesillerinden gelenlerden ya da hayatta kalanlarından toplu hâlde dilenen her affı anlamdan ve sahicilikten yoksun kılacakmış gibi görünecektir. Aynı şekilde, bağışlamanın bu tekil, hatta neredeyse gizli yalnızlığı onu, yasanın, cezanın ya da müeyyidenin, kamu kurumunun, yargı muhasebesinin vs. hâkimiyetine yabancı bir deneyim hâline getirir. Tam da Vladimir Jankélévitch'in *Le Pardon* başlıklı eserinde gayet yerinde olarak hatırlattığı gibi, bir günahın, suçun bağışlanması ceza mantığına bir meydan okumadır

[onun gücünü aşar][1]. Bağışlama, ceza mantığını aştığı yerde her yargı mekânına yabancıdır; isterse bu mekân savaştan sonra insanlığa karşı suç kavramının, sonra da 1964 yılında Fransa'da insanlığa karşı suçların zaman aşımına uğramaması hakkında yasanın ortaya çıktığı yargı mekânı olsun. Zaman aşımına uğramayan, bağışlanamaz değildir. Burada durmadan geri döneceğimiz kritik ve sorunlu bir yere çok hızlı, fazla hızlı işaret ediyorum. Zira bugün Fransa'da çoğalan tüm kamusal pişmanlık beyanları (Fransa Kilisesi, polis ve doktorlardan oluşan meslek örgütlerinin beyanları –yine de bu sıfatla Vatikan ya da söz konusu alandaki bazı icraatlarına karşın Üniversite böylesi beyanlarda bulunmamıştır), başka ülkelerde bazı benzer davranışlarla belli oranda ve farklı biçimlerde bunlardan daha önce yapılmış beyanlar –Japonya başbakanı ya da Vaclav Havel geçmişin bazı kurbanlarına özürlerini sundular, Polonya ve Almanya piskoposlukları Auschwitz'den kurtuluşun 50. yıl dönümünde bir vicdan muhasebesi başlattılar, Güney Afrika'da, özellikle Hakikat Komisyonu etrafında uzlaşmaya girişildi–, pişmanlık ve en sıklıkla da "dilenen af" hususunda (devlet nezdinde olsun olmasın), politika tarihinde yeni yeni görülen tüm bu kamusal dışavurumlar, henüz "insanlığa karşı suç" kavramının bilinmediği

1 Vladimir Jankélévitch, *Le Pardon*, Paris, Aubier, 1967, s. 165.

1945'te Nuremberg'de hukuki bir kavramın tesisine, icadına, kuruluşuna yol açan bir tarihsel-hukuki zeminde ortaya çıkmıştır. Ama bu, tüm bu söylemlerde ve bunlara dair yorumlarda sık sık öne çıkan bağışlama –ya da bağışlanamaz olan– kavramı, hem zaman aşımının vaktini hem de suçların zaman aşımına uğramamasını düzenleyen bu hukuki ve cezai boyutla farkını korumaya devam eder. Tabii eğer bağışlamanın ve bağışlanamaz olanın hukuki olmayan boyutu, hukukun olağan düzenini askıya aldığında ya da bu düzeni kesintiye uğrattığında, kendini ya da yarattığı kesintiyi bizzat hukuka kaydetme noktasına gelmediyse. Bu, bizi bekleyen zorluklardan biridir.

Jankélévitch'in *Le Pardon*'an sonra gelen *L'Imprescriptible*[1] [Zaman Aşımına Uğramayan] başlıklı kitapçığında Eluard'ın öndeyiş olarak yer alan dizelerinin paradoksal ve bence faydalı bir biçimde kışkırtıcı maksadı, kurtuluşu (*salut*), ama *yeryüzündeki* kurtuluşu bağışlamanın karşısına koymaktır. Eluard şöyle söyler:

Yok kurtuluş yeryüzünde
Cellatlar bağışlanabildiği sürece.

1 Bu yapıt Jankélévitch'in vefatından kısa bir süre sonra, 1986'da Seuil Yayınevi'nin "Points" dizisinden *L'imprescriptible* başlığıyla yayınlanmıştı. Alt başlığı: "Pardonner? Dans l'honneur et la dignité" [Bağışlamak mı? Onurda ve Saygınlıkta]. Yapıt, 1948, 1956 ve 1971 tarihlerine ait farklı deneme ve konuşmaları bir araya getirmiştir.

Neredeyse her zaman ve hiç de tesadüfi olmayan bir şekilde, günahını ödeme ya da cezasını çekme, selamet ya da kurtuluş, kefaret ve uzlaşma ya da barışma bağışlama ile bağlantılandırılır –buna sık sık geri döneceğiz. Eluard'ın dizelerinin en azından ortak akıldan kopmak gibi bir değeri vardır, ki bu aynı zamanda bağışlamanın büyük dinî ve manevi geleneklerinin –örneğin Yahudi ya da Hıristiyan geleneğinin– de ortak aklıdır ve bağışlamayı, itiraf, pişmanlık ya da vicdan azabı, kurban ve günahını ödeme yoluyla uzlaşma ufkundan, kefaret ve kurtuluş umudundan ayırmaz.

L'Imprescriptible'de, "Pardonner?" [Bağışlamak mı?*] başlıklı metnin 1971 tarihli uyarı bölümünden itibaren, Jankélévitch de zaten kendini, bu terimlerle ifade etmese de, bir tür pişmanlığa teslim eder. Bu metnin, dört yıl önce, yani 1967'de *Le Pardon* adlı kitabında yazmış olduklarının sanki tersini söylediğini itiraf eder. Ayrıca "Pardonner?" başlıklı bu kısa polemik deneme, Hitler'in suçlarının ve insanlığa karşı işlenen suçların zaman aşımına uğramaması üzerine 1964'te Fransa'da yapılan tartışmalar bağlamında yayınlanmıştır. Jankélévitch'in açıkladığı gibi:

* İngilizce çevirisi "Should We Pardon Them": "Onları Bağışlamalı mıyız?".

Başka bir yerde yayınlamış olduğumuz Le Pardon başlıklı salt felsefi bir çalışmada, Bağışlamalı mı? *sorusuna verilen yanıt sanki burada verilen yanıtın tersini söylemektedir. Sevgi yasasının mutlaklığı ile kötücül özgürlüğün mutlaklığı arasında bütünüyle sökülmesi (décousue) mümkün olmayan bir yırtık* vardır[1]. *Kötülüğün akıl dışılığını sevginin kadir-i mutlaklığı ile uzlaştırmaya çalışmadık. Bağışlama kötülük kadar güçlüdür, ama kötülük de bağışlama kadar güçlüdür .*[2]

Bunlar daha yeni düşünmeye ve mücadele etmeye başladığımız önermeleri ve mantığı oluşturur. Yine de, zaman aşımına uğramama tartışmasına katılan, *L'imprescriptible*'deki metinler kesin olarak bağışlamanın olanaksızlığı, uygunsuzluğu, hatta ahlak dışılığı ile sona ererler.

Bu tartışmacı ve ateşli bağlamda, bu metinler, aralarında kesin bir ayrım yapmamız gereken ve zaten bizzat Jankélévitch'in de "salt felsefi" dediği "inceleme"sinde örneğin *bağışlama, zaman aşımı* ve *unutuş* diye ayrıştırdığı anlamlar arasında bir devamlılık oluştururlar. "Pardonner?"

1 Sökülmesi (*décousue*) mi *yeniden dikilmesi* (*recousue*) mi? Burada bir baskı hatası mı var acaba? Tabii eğer bir yırtığı dikmeyi bilmek zaten bu yırtığı, bir dikiş kazası olarak, en başta olan ve dolayısıyla burada Jankélévitch'in itiraz ettiği, bir yeniden kesip-biçmeye, yeniden-dikmeye, tekrarlamaya elverişli bir dikiş olarak düşünmenin bir yolu değilse.

2 V. Jankélévitch, Avertissement à "Pardonner", *L'Imprescriptible, a.g.e.*, s. 14-15.

şu soruyla açılır: "Bağışlamanın ya da en azından unutmanın zamanı geldi mi?" Jankélévitch, bağışlamanın unutuş olmadığını, kesinlikle unutuşa dönüşmemesi gerektiğini gayet iyi bilmektedir ama yücegönüllükle polemikçi bir kanıtlama çabasına giren ve en sonunda unutmaya yol açabilecek bir bağışlama tehlikesi karşısında dehşetli bir korkuya kapılan Jankélévitch unutmamak gerektiğini ileri sürerek bağışlamaya "hayır" der. Kısacası bize, kurbanlar adına bağışlamaya-hayır (*non-pardon*) görevinden bahseder. Bağışlama *olanaksız*dır. Bağışlama olmamalıdır. Bağışlama gerekli değildir. Bağışlamamak gerekir. "Olanaksız"ın ne demek olabileceğini ve bağışlamanın olanağının –tabii böyle bir şey varsa– tam da "olanaksız olan"ın sınamasıyla ölçülüp ölçülmediğini kendimize tekrar tekrar sormamız gerekecektir. Olanaksız, der bize kısaca Jankélévitch, ölüm kamplarında olup bitenler için bağışlama budur. "Bağışlama," der Jankélévitch, "ölüm kamplarında ölmüştür."

Jankélévitch'in argümanlarının tamamına sürekli dönmemiz gerekecek ama bunlar arasında altını çizmek istediğim iki tanesi var ki bunlar aynı zamanda kendiliğinden açık olmayan iki aksiyomdur.

A. *İlki* şudur: Af bahşedilemez ya da en azından onu bahşetme, yani bağışlama olanağı ancak af açıkça ya da üstü örtük olarak *dilendiyse* tahayyül edilebilir ve bu, önemli bir farktır. Çünkü hatasını itiraf etmeyen, pişmanlık duymayan, açıkça ya da üstü örtük olarak bağışlanmayı dilemeyen birinin asla bağışlanmayacağı anlamına gelecektir. Gelgelelim, burada da tüm bir dinî ve manevi bağışlama geleneği tarafından şart koşuluyor gibi görünse de bahşedilen af ile dilenen af [Bağışlanmayı dilemek ile bağışlamak] arasındaki bağ bana kendiliğinden açıkmış gibi gelmiyor. Kendime şunu soruyorum: Acaba bu karşılıklılığın ya da simetrinin kopuşu, hatta dilenen af ile bahşedilen af arasındaki ayrışma bu ada layık tüm bağışlamalar için zorunlu mu?

B. *İkinci aksiyom*, ki ileride çözümleyeceğimiz pek çok metinde izleriyle sürekli karşılaşacağız, şudur: Suç çok ağır olduğunda, radikal kötülük ya da insani olan çizgisini aştığında, canavarca olduğunda, artık bağışlama söz konusu olamaz, zira bağışlama, deyim yerindeyse, insani olanın ölçüleri dâhilinde, insanlar arasında kalmak zorundadır. Çok kuvvetli ve klasik bir aksiyom olsa da bu da bana bir o kadar sorunlu görünüyor.

Bu iki aksiyomu destekleyen iki alıntı.

1. *İlki,* bir *bağışlama tarihi*ni varsayar. Bu tarihin sonundan başlar ve böyle bir bağışlama tarihinin sonu için (daha sonra, Hegel'le birlikte, bağışlama *olarak* tarih diyeceğiz) Nazilerin Yahudileri soykırıma uğratma tasarısını tarih olarak verir. Jankélévitch ona göre bu tasarının mutlak tekilliğini oluşturan şeyin altını çizer, bu tasarının eşi benzeri yoktur, geriye dönük olarak bir bağışlama tarihini akla getirecek mutlak surette istisnai bir tekilliğe sahiptir. Bu tarih tam da nihai sınırından başlayarak serpilecek ve kendini sergileyecektir. Kısacası "nihai çözüm", deyim yerindeyse, bir tarihin ve bağışlamanın tarihsel bir olanağının nihai çözümü olacaktır; öyle ki Almanlar, Alman halkı, eğer böyle bir şey varsa, asla af dilemediği ölçüde bu daha da güçlenir, böylece burada iki argüman aynı akıl yürütmede iç içe geçer. Af dilemeyen birini nasıl affedebiliriz? diye birkaç kere sorar Jankélévitch. Fakat ben burada sürekli kulaklarımızda yankılanması gereken bir soruyu tekrar etmeliydim: Af, kendi af anlamıyla, ancak dilenmesi koşuluyla mı olanaklıdır?

O hâlde, bunları tartışmaya başlamadan önce, işte Jankélévitch'in tartışmasından birkaç kuvvetli cümle:

Bağışlama ha! İyi de onlar bizden hiç af diledi mi ki? Bağışlamaya bir anlam ve varlık sebebi verecek tek şey, suçlunun ıstırabı ve terk edilmişliğidir*.[1]

Bu sorunun "onlar"ı ve "biz"i elbette belirlenmeyi ve meşrulaştırılmayı hak etmektedir. Birçok gelenek için olduğu gibi (kendilerinden bize gerçekten de bir bağışlama fikri miras kalan geleneklerdir bunlar ama bu bağışlama fikrinin mirasının kendisi, tutuşmalarını durmadan kaydedeceğimiz bir iç patlama kuvveti aktarır, bu kendi kendini yalanlayan ve gemi azıya alan, parlayan, daha soğuk bir deyişle kendi kendini "yapısöküme" uğratan bir mirastır) Jankélévitch için de şu o hâlde açıktır ki af ancak suçlu, af dilerken mahcup olursa, itirafta bulunursa, pişmanlık duyarsa, kendi kendini suçlarsa, netice itibarıyla suçunun cezasını çeker, günahını öderse, dolayısıyla kefaret ve barışma amacıyla, kendisinden af dilediği kişiyle özdeşleşirse bahşedilebilir. Bu geleneksel aksiyom kuşkusuz hâlâ çok büyük bir güç, tartışma götürmez bir dayanıklılık taşır. Ama ben, *aynı miras adına*, yani bağışlamada, bizzat bağışlamanın anlamında, bunu talep etmeyen, pişmanlık duymayan, itirafta bulunmayan, kendini düzeltmeyen

* *Déréliction*: Özellikle Tanrı'ya nazaran ahlaki yalnızlık, terk edilmişliğin, sahipsiz kalmışlığın yarattığı büyük sıkıntı ve üzüntü (ç.n.).

1 V. Jankélévitch, *L'Imprescriptible*, *a.g.e.*, s. 50-51.

ya da günahının bedelini ödemeyen bir kişiye bile, eğer olabiliyorsa, netice itibarıyla, özdeşlikle/kimlikle ilgili, manevi, yüce olsun olmasın her *ekonomi*nin ötesinde, her kefaretin ötesinde affın bahşedilmesini gerektiren bir güç, bir arzu, bir atılım, bir devinim, bir çağrı (artık nasıl adlandırırsanız adlandırın) olduğunu söyleyen aynı mirasın semantiği adına sürekli bunu reddetme ayartısı içinde olacağım. Bu telkini virtüel hâlde bırakıyorum, buna durmaksızın, ara vermeksizin dönmemiz gerekecek. Şimdi, meşru olarak hissedilen bir öfkeye, haklı bir öfkeye kapılmışçasına bu hiddetli metinden alıntıya devam edelim:

Bağışlama ha! İyi de onlar bizden hiç af diledi mi ki? Bağışlamaya bir anlam ve varlık sebebi verecek tek şey, suçlunun ıstırabı ve terk edilmişliğidir. Suçlu "ekonomik mucize"yle yağ bağlamış, semirmiş, müreffeh, zenginleşmiş olduğunda, bağışlama meşum bir şakadır. Hayır, bağışlama domuzlar ve onların dişileri için değildir. Bağışlama ölüm kamplarında ölmüştür. Anlama gücünün aslında kavrayamadığı şey için duyduğumuz korku acımayı doğduğu an boğar... tabii sanık bizde acıma doğurabilmişse.[1]

1 V. Jankélévitch, *L'Imprescriptible*, *a.g.e.*.., s. 51.

Metin Almanlara karşı öylesine tartışmacı bir hiddet ve öfkeyle devam ediyor ki sözlerinin gerisini okumak ya da alıntılamak bile istemiyorum. Bu hiddetin haksız olduğunun ve Jankélévitch'in başka yerde bağışlama üzerine yazdıklarına layık olmadığının Jankélévitch'in kendisinin de farkında olduğunu teslim etmek gerek. O da kendisini, suçlu gibi, öfkeye ve gazaba kaptırdığını biliyordu, her ne kadar bu öfke kendine haklı bir öfke havası verse de. Bunun bilincinde olduğu, örneğin birkaç yıl sonra 1977'de verdiği bir mülakattan bellidir. Jankélévitch'in şu yazdıklarını alıntılamamın iki sebebi var: *Bir yandan* burada denediğim şeye (bir "mübalağalı etik"e, hatta bir etiğin ötesinde etiğe) başlık hizmeti görebilecek bir ifadeyi tespit etmek istiyorum. *Öte yandan* da, Jankélévitch'le birlikte itiraf etmemiz ve kendimizi bağışlatmaya çalışmamız gereken az çok suçlulukla karışık gerilimin altını çizmek istiyorum; bu gerilim ya da çelişki, gerekliği olanaklının sınırına ve sınırının ötesine götürmeye meyleden bu mübalağalı etik *ile* bağışlamanın dinî, hukuki, hatta politik ve psikolojik semantiğine hakim olan bu yaygın bağışlama ekonomisi arasındadır, söz konusu bağışlama ise insani sınırlarda ya da pişmanlığın, itirafın, bedelin, uzlaşmanın ya da kefaretin antropo-teolojik sınırları içinde tutulmaktadır. Jankélévitch şunu kabul eder:

Bağışlama üzerine iki eser yazdım: Basit, çok saldırgan, çok kavgacı olan ilkinin başlığı: *Pardonner?* [yani bizim şu an alıntı yaptığımız kitap]. Diğeri, *Le Pardon* ise, bağışlamayı Hıristiyan ve Yahudi etiği açısından, kendi içinde incelediğim bir felsefe kitabı. Bağışlamayı en üst buyruk olarak gören, *mübalağalı* [vurgu bana ait] diye nitelendirilebilecek bir *etik*in taslağını çiziyorum; ama öte yandan, kötülük hep ötede ortaya çıkıyor. Bağışlama kötülükten (*mal*) daha kuvvetlidir ve kötülük bağışlamadan daha kuvvetlidir. Bundan çıkamam. Bu, felsefede diyalektik diye nitelendirilen ve bana bitimsiz görünen bir tür salınımdır. Bağışlamanın uçsuz bucaksızlığına, doğaüstülüğüne inanırım, bunu yeterince söylediğimi düşünüyorum, belki de tehlikeli biçimde ama öte yandan zalimliğe (*méchanceté*) de inanıyorum.[1]

Bağışlamanın sonlu tarihi üzerine, ölüm kamplarında ölmüş bağışlama üzerine, hayvanlara ya da af dilemeyenlere göre olmayan bağışlama üzerine az önce okuduğum bölümde, Jankélévitch'in, mübalağalı etiğin mantığının direndiği, sonsuzca direndiği "kavgacı" diye adlandırılan

1 A. Gouhier bu bölümü, "Le temps de l'impardonnable et le temps du pardon selon Jankélévitch" [Jankélévitch'e göre bağışlanamaz olanın zamanı ve bağışlamanın zamanı] başlıklı makalesinde alıntılanmıştır. Söz konusu makale bağışlama teması çerçevesinde düzenlenen dikkate değer bir kolokyumu takiben yayınlanmıştır. Michel Perrin (éd.), *Le Point théologique. Le pardon*, Actes du colloque tarafından düzenlenmiştir, le Centre Histoire des Idées, Université de Picardie, Paris, Beauchesne,1987.

mantığa riayet ettiği açıktır. Mübalağalı etik ise, tam tersine, bağışlanma dilenmese de, bağışlanmaya layık olunmasa da ve hatta en beter radikal kötülük için bile bağışlamayı buyuracaktır. Bağışlama ancak olanak-sız olanı yapmaya ve bağışla-namaz olanı bağışlamaya çağrıldığı zaman *anlam* kazanır (en azından bağışlamanın bir a*nlam* taşıması gerekiyorsa, ama bu da kesin değildir) ve kendi bağışlama *olanağ*ına kavuşur.

Ama bu kavgacı belagat yalnızca keyfî bir retorik değildir. Bunu çok ciddiye almalı ve dikkat kesilmeliyiz, çünkü o egemen mantığa, yani bağışlamanın dini ve maneviyatçı semantiğinin en güçlü ve en geleneksel mantığına bağlıdır, zira bu mantık pişmanlık, itiraf, bağışlanma talebi, günahının bedelini, kefaretini ödeme eğilimi vs. söz konusu olduğunda affı bahşeder. Bizi bekleyen en büyük zorluklardan biri aslında, bize aynı zamanda rehberlik de edecek olan mübalağalı mantığın *hem* bu geleneğin izini takip etmesinden *hem de* onunla uyuşmamasından ileri gelir. Âdeta bu geleneğin kendisi bağrında bir tutarsızlık, iç patlama ya da kendini yapısöküme uğratma yönünde virtüel bir güç, bir olanaksızlık gücü barındırmaktadır. O bizden bir kez daha olanaksız olanın olanağının ya da olanaklı olanın olanaksızlığının ne demek olduğunu yeniden düşünme

gücü talep edecektir. Gerçekten de telafi edilemez ya da bağışlanması olanaksız (*inexpiable*) olarak bağışlanamazın olduğu yerde, Jankélévitch'in bağışlamanın olanaksız hâle geldiği ve bağışlamanın tarihinin sona erdiği sonucuna vardığı yerde, kendi kendimize acaba paradoksal olarak, bu hâliyle bağışlamanın olanağı, tabii eğer böyle bir şey varsa, kaynağını buradan mı alır diye sorarız. Kendi kendimize, acaba bağışlama, bitmiş gibi, imkânsızmış gibi göründüğü yerde başlamıyor mu diye sorarız, yani tam da bağışlamanın tarihinin sonunda, bağışlamanın tarihi olarak tarihin sonunda.

Biçimsel olarak boş ve yavan ama amansızca zorlayıcı olan bu çıkmazı bir kereden fazla sınamak zorunda kalırdık: Bağışlama, eğer böyle bir şey varsa, ancak bağışlanamaz olanı, telafi edilemez olanı bağışlamak zorundadır ve bağışlayabilir –ve dolayısıyla olanaklı olanı yapmak zorundadır ve yapabilir. Bağışlanabilir olanı, küçük günahları, mazur görülebilir olanı, her zaman bağışlanması mümkün olanı bağışlamak bağışlamak değildir. Gelgelelim *L'Imprescriptible*'de ve "Bağışlamak mı?" başlıklı bölümde, Jankélévitch'in iddiasının sinir ucu, Shoah'ın tekilliğinin *telafi edilemez* ya da *bağışlanması imkânsız* boyutlara ulaşmış olması ve telafi edilebilir olmayan için olanaklı

bir affın ya da bir anlama sahip olan, anlaşılır olan bir bağışlamanın bile olmamasıdır. Zira nihayetinde geleneğin ortak aksiyomu ile Jankélévitch'in belki de doğruluğunu sorgulamamız gerekecek aksiyomu şudur: Bağışlama, hâlâ bir anlama sahip olmak zorundadır ve bu anlam, kurtuluş, barışma, kefaret, cezasını çekme, hatta kurban temelinde belirlenmek zorundadır.

Jankélévitch gerçekten de daha önce Shoah Vakası konusunda şöyle bir beyanda bulunmuştu:

Suçlu suçuyla orantılı bir cezayla cezalandırılamaz: Zira sonsuzun yanında tüm sonlu büyüklükler birbiriyle eşitlenme eğilimi gösterir; öyle ki ceza neredeyse ilgisiz hâle gelir; vuku bulan şey sözcüğü sözcüğüne *telafi edilemez olandır*. Artık kimin sorumlu tutulacağı ya da kimin suçlanacağı bile belli değildir[1].

O sıralar Jankélévitch, örneğin Arendt gibi daha pek çoklarıyla benzer olarak, sanki bağışlamanın, *insani* bir şey olarak –her şeyi belirleyen bu antropolojik özellik üzerinde ısrar ediyorum, zira bağışlamanın insani bir şey olup olmadığı hep soru konusu olacaktır– daima cezalandırma

1 V. Jankélévitch, *L'Imprescriptible*, *a.g.e.*, s. 29.

olanağı ile bağlantılı olduğunu varsaymaktadır; söz konusu olan tabii ki öç almak değildir, bu başka bir şeydir; bağışlama öce yabancıdır, der Arendt, ama cezalandırmak:

Ceza, bağışlamayla kesinlikle çelişmeyen başka bir olasılıktır: Cezanın bağışlama ile ortak tarafı, müdahale olmadı mı belirsizce sürüp gidecek bir şeye son vermeye çalışmasıdır. Bu yüzden insanların cezalandıramadıkları bir şeyi bağışlamaktan ve bağışlanamaz olduğu ortaya çıkan bir şeyi cezalandırmaktan aciz olmaları çok anlamlıdır, bu *insani ilişkiler* [vurgu bana ait] alanının yapısal bir unsurudur.[1]

O hâlde Jankélévitch *Le Pardon*'da değil de *l'Imprescriptible*'de, bu karşılıklı ilişkiye, bu orantılılığa, bu simetriye, cezalandırmak ile bağışlamak olasılıkları arasındaki bu ortak ölçüye yerleşir: Suçun, Shoah gibi, hiçbir insani ölçüyle hesap edilemediği, "telafi edilemez" hâle geldiği yerde bağışlamanın artık anlamı yoktur. Gerçekten de şöyle yazar:

Doğrusunu söylemek gerekirse, muazzam katliam [Shoah, "nihai çözüm"] insani ölçülerde bir suç değildir;

1 Hannah Arendt, *La Condition de l'homme moderne* [*İnsanlık Durumu*, İletişim, 2000, Bahadır Sina Şener] Paul Ricœur'ün önsözü, Paris, Calmann-Lévy, 1961, s. 271.

astronomik büyüklüklerle ve ışık yıllarıyla bile kıyas kabul etmez. Bundan ötürü yol açtığı tepkiler her şeyden önce ümitsizlik ve *onarılamaz olan* karşısında bir acziyet duygusudur.[1]

"Onarılamaz olan" (*irréperable*), der. Yaptığım alıntıya bir an ara vererek, *üç sebep*ten bu sözcüğün altını çizeceğim:

1. *İlk sebep*, "onarılamaz olan", Chirac'ın, daha sonra döneceğimiz bir metinde, Vichy hükümetinde Yahudilere karşı işlenen suçları nitelendirmek için kullanacağı bir sözcük olacaktır ["Fransa, o gün, onarılamaz olanı gerçekleştiriyordu"[2], diye beyanda bulunur].

2. *İkinci sebep*. Acaba onarılamaz olan bağışlanamaz olan anlamına mı gelmektedir diye kendimize sormamız gerekecektir. Böyle olduğunu sanmıyorum, hukuki bir kavram olan "zaman aşımına uğramayan"ın bağışlama sınıfına girmemesi ve bağışlanamaz olan anlamına gelmemesi kadar problemlidir. O hâlde hem bağışlanamaz olan ile zaman aşımına uğramayan arasına, hem de *onarılamaz, silinemez, umarsız, geri döndürülemez, unutulamaz, değiştirilemez, telafi edilemez* olan gibi akraba ve farklı kavramlar

1 V. Jankélévitch, *L'Imprescriptible*, *a.g.e.*., s. 29. [Vurgu Jacques Derrida'ya ait].

2 Jacques Chirac, Vel d'Hiv baskını anmasında yaptığı konuşma, 16 Temmuz 1995.

arasına olabildiğince ince ve kesin bir ayrım koyabilmek için her şeyi yapmak gerekir. Bunları ayıran kesin farklılıklara rağmen tüm bu kavramlarda ortak olan bir olumsuzluk vardır, bunlar bir olanaksızlığın bir "değil"ini (*un* "ne pas"), "değil"ini [*le* "ne pas"] barındırırlar: Bu olanaksızlık, bazen ikisinden birini bazen de ikisini birden belirtmek üzere, "olanaksız çünkü yapılamaz" ve "olanaksız çünkü yapılmamalı" anlamına gelir. Ama her hâlükârda, bir geçmişe dönmemek gerekir ve/veya dönülemez. Geçmiş geçmiştir, olay vuku bulmuş, hata yapılmıştır ve bu geçmiş, bu geçmişin anısı indirgenemez, uzlaşmaya yanaşmaz olarak kalmıştır. Bağışlamanın, ilkece geçmişle ilgisi olmayan bağışla farklılıklarından biridir bu. Bu geçmiş-olma'yı (*être-passé*) göz önüne almazsak; yani indirgenmeye, dönüştürülmeye, geçmiş bir şimdide, mevcut kılınabilir ya da yeniden-mevcut kılınabilir bir geçmişte şekillendirilmeye asla müsaade etmeyen bir geçmiş-olmayı hesaba katmazsak bağışlamayı asla ele alamayız. Deyim yerindeyse bu, geçmeyen geçmiş bir varlıktır. Dur durak bilmeden çözümlememiz gereken farklı biçimler alan – geri döndürülemez, unutulamaz, silinemez, onarılamaz, onulmaz, değiştirilemez, telafisi imkânsız vs.– şey, geçmişin ve geçmiş olayın aynı zamanda bu geçemez oluşu, bu geçemezliğidir. Zamansallığın kuruluşunda geçmişin

bu inatçı ayrıcalığı olmadan bağışlama hakkında özgün bir sorunsal da yoktur. Ama bağışlama, hatta uzlaşma ya da barışma ve kefaret arzusu ve vaadi, gizliden gizliye, bir zamansallaştırmaya, hatta bir tarihselleştirmeye karşı bu başkaldırı ya da bu devrim anlamına geliyorsa iş değişir. Tabii bu zamansallaştırmanın ancak geçmişin bu özünü, geçmiş olmanın bu varlığını, bu *Gewesenheit*'ı [olmuşluk], varlığın bizzat özü olarak olmuş olmanın bu özünü hesaba katmak kaydıyla anlamı vardır. Ama aynı zamanda varlığın bu olaysallığı, böyle "olmuş"luğu, "vuku buldu"luğu da söz konusudur. Bu minvaldeki tüm düşünceleri işte bu ufukta yeniden okumamız gerekecektir. Hegel'de ya da başka bir biçimde Lévinas'da olduğu gibi (gerçi Lévinas'ın çizdiği yörüngenin pek çok uğrağında farklı farklıdır) bu düşünceler, bağışlama, bağışlanma, birbirini bağışlama, uzlaşma ya da barışma deneyimini, deyim yerindeyse *zamanın* kuruluşunun (sadece etik ya da dinî değil) onto-teolojik ve özsel bir yapısına; öznel ve öznelerarası deneyimin hareketinin kendisine; *zamansal deneyim sıfatıyla* başkayla ilişki olarak kendiyle ilişkiye dönüştürürler. Bağışlama, bağışlanmışlık (*pardonnéité*), zamandır, kesinliği itiraz götürmez ve değiştirilemez geçmişi barındırması itibarıyla zamanın varlığıdır. Ama bir olaysallığın bu geçmişlik'i, vuku bulmuş bir şeyin geçmiş-olması, dilenecek ya da

bahşedilecek "af"fa dair bir kavram inşa etmeye yetmez. Peki, bunun için başka ne gerekmektedir? Vuku bulmuş olan şeyin bu geçmiş-olmasım görünüşte basit "olgu" (*fait*)* sözcüğüyle adlandırdığımızı varsayalım. Bir şey *olmuştur*, bir *olgu/olan* söz konusudur (bir şeyin vuku bulmuş olduğunu ve bir yapmanın, kesinliği itiraz götürmez bir eylemin söz konusu olduğunu anlatan geçmiş zaman ortacı). Bir bağışlama sahnesinin olabilmesi için, böyle bir olgunun, olmuş/yapılmış olarak böyle bir olayın yalnızca bir olay, vuku bulan bir şey, nötr ve kişisiz bir olgu olmaması gerekir. Öncelikle bu olgunun/yapılanın bir *yanlış yapma* [*méfait*, kötülük], biri tarafından birine *yapılan bir kötülük* olmuş olması gerekir, sorumlu bir fail ile bir kurbanı içeren bir fenalık, bir haksızlık söz konusu olmalıdır. Başka bir deyişle, bağışlanmayı dilemek ya da bağışlamak için, geçmiş bir olayın, bir olmuşun ya da hatta geri döndürülemez bir badirenin olması yetmez. Eğer yüz yıl önce bir deprem bir halkı perişan ettiyse ya da bir topluluğu yok ettiyse, eğer bu mazi kötü bir maziyse, geri dönüşü olmayan, son derece talihsiz bir olguysa, bu yüzden kimsenin aklına mazide kalan bu olay için, bu "olgu" için af dilemek ya da

* "Olgu" diye çevirdiğimiz "fait" kelimesi (*ing.* fact ya da deed, "done" yapılmış "do" fiili) "yapmak" anlamına gelen "faire" fiilinden türeyen bir sıfat fiil [Yapılan, Olan] ve bu fiilin geçmiş zaman çekimidir: Yapılmış, Olmuş. Bu çerçevede "eylem", "edim", "fenomen"; meydana gelen şey ya da olay manasında "vakıa", tartışma götürmez, kesin manasında "gerçek" anlamlarına gelir. Burada "olmuş olan" manasında "olgu" anlamını tutarak çeviriyoruz (ç.n.).

affetmek gelmeyecektir –tabii bu olgunun ardında habis bir amaç ya da kötü bir niyet olduğu varsayılmıyorsa.

Başka yerlerde olduğu gibi burada da, dur durak bilmeden ve aman vermeden ayrım yapmaktan ve de ayrıştırmaktan asla vazgeçmemek gerekir. "Bağışlama"nın, "pardon"un analizi bitimsizdir. Bu yüzden sadece öç alma ile ceza arasında değil aynı zamanda cezalandırmak ya da ceza ile cezalandırma hakkı, sonra da genel olarak cezalandırma hakkı ile *hukuki* cezalandırma hakkı, ceza kanunu arasında yine ayrım yapmak gerekir. Yine de Hannah Arendt, bunun illa hukuki bir boyutu olduğu sonucuna varmadan da bağışlamanın ceza ile bağlı olduğunu söyleyebilirdi. Cezalandırma hakkı vasfıyla bağışlama hakkı olarak mutlak ve en üst bağışlamanın vücut bulması (*incarnation*) –evet vücut bulma diyorum– en âlâ örneği, kralın merhamet göstererek cezayı affetmesi ya da ertelemesidir. Elbette, bağışlama ile merhamet (*grâce,* ing. *clemency*) arasında (tıpkı verme ile "teşekkür", "insafına kalmak"* arasında olduğu gibi), düşüncelerimizin merkezinde olması gereken, bize dipsiz bir tarihten, dinî, manevi, politik ve teolojiko-politik bir tarihten gelen bir yakınlık vardır. Bağışlamanın hukuktaki,

* Fransızca "merci" (*ing.* mercy) hem "merhamet" hem de "teşekkür" anlamına gelir. "Birinin insafına kalmak" deyimi de yine "insaf" anlamıyla "merci"yi içerir: "avoir à sa merci" (*ing.* to have at one's mercy).

hukuki yasamadaki tek kaydı hiç kuşkusuz bağışlama hakkıdır [özel ya da genel af] (*droit de grâce*), yani modern demokrasilerde, örneğin Fransa gibi laik cumhuriyetlerde ya da Birleşik Devletler gibi yarı-laik demokrasilerde yaşamaya devam eden, devlet yöneticilerinin ya da (İncil üzerine yemin eden) başkanın en üst bağışlama yetkisine (zaten bu durumda İngilizcede de "*pardon*"* denir) sahip olması şeklindeki teolojik-politik kökenli kralın bağışlama yetkisidir. Kralın bağışlama yetkisi, yani (çoğu kez ilahi hakkı hatırlatan) bu kadir-i mutlak egemenlik, bağışlama yetkisini yasaların üstüne koyar. Bu kuşkusuz, cezalandırma hakkı olarak bağışlama yetkisinin en politik ve en hukuki özelliğidir, ama aynı zamanda hukuki-politik düzeni, bizzat hukuki-politik olanın içinde kesintiye uğratan şeydir de. Hukuki-politik olanın *içinde* hukuki-politik olanın istisnasıdır. Fakat her zaman olduğu gibi, bu egemen istisna ve kesintiye uğratma, kendilerini dışında ya da muaf tuttukları şeyin bizzat kendisini temellendirirler. Hep olduğu gibi, temel, temelini attığı şeyin yapısının kendisinden dışlanmış ya da

* Buradan itibaren Derrida'nın bağışlamayla ilgili olarak kullandığı bazı sözcüklere Türkçede tam karşılık vermek kolay değil. Örneğin hukukî niteliği itibarıyla "*grâce*"ın daha ziyade "özel af"fa, "*amnistie*"nin ise "genel af"fa benzediğini söylenebilse de bu karşılıklar tam değildir, zira özel affın toplu olan şekli ve genel affın bireysel olan şekli de mümkündür. Oysa toplu özel af "*grâce*" ve bireysel genel af "*amnistie*" kavramına girmez vs. Bu konuda daha ayrıntılı bir açıklama için bkz. Türk Anayasa Hukuku Sitesi, "Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunda Af Yetkisi", Doç. Dr. Kemal Gözler (ç.n.).

muaf tutulmuştur. Durmadan üzerine düşünmek zorunda olduğumuz şey, istisnanın, mutlak istisna olarak bağışlamanın, sonsuz istisnanın mantığı olarak bağışlamanın bu mantığıdır. Ancak sonsuzca istisnai bir biçimde "pardon" denilebilecek, af dilenebilecek ya da bahşedilebilecektir. Hem zaten ("radikal kötülük" konusu başta olmak üzere sık sık yapmamız gerekeceği gibi) Kant'a kulak verirsek, eğer tam da (*Ahlak Metafiziği*'nin ilk bölümü olan) *Hak Doktrini*'nde, kamu hukukunu ve onun içindeki cezalandırma ve bağışlama (*gracier*) yetkisini ele aldığı (§ 50'ye giriş ve devamı) sırada bağışlama yetkisi konusunda söylediklerini dinlersek, bunları bağışlamaya aktardığımızda görürüz ki söyledikleri hâlâ dikkate değer bir öneme sahiptir. Genel itibarıyla bize söylediği şudur: Bağışlama yetkisi (*jus aggratiandi, Begnadigungsrecht*), bir suçun cezasını hafifletme ya da erteleme yetkisi, egemenin hakları arasında, en hassas, en kaygan, en ikircimli (*das schlüpfriste*) olanıdır. Büyüklüğe, egemenin yüceliğine, egemenliğe en büyük ihtişamı verir (böylece kendimize affın "egemen" olup olmadığını sormamız gerekecektir). Ama bu suretle, egemen adaletsiz olma, son derece adaletsiz hareket etme (*unrecht zu tun*) tehlikesi içine düşer. Hiçbir şey bağışlama [özel af] kadar adaletsiz olamaz. Ve Kant burada temel bir *uyarı* ekler. Egemenin bağışlama yetkisine içsel bir sınır belirler.

Egemen, bizzat kendisinin hedef olmadığı, işlenmiş bir suç için af bahşetme/ihsan etme yetkisine sahip değildir, *hiçbir durumda da sahip olmamalıdır.* Tebaaların tebaalara karşı işlediği suçlarda –dolayısıyla ona göre üçüncü taraf olan kişiler arasındaki suçlarda da– bağışlama yetkisi olmamalıdır. Zira bu cezadan muafiyet (*impunitas criminis*) tebaalara karşı en büyük adaletsizlik olacaktır. Özel af –dolayısıyla bağışlama– yetkisi, yalnızca bizzat egemene karşı suç için, krala karşı işlenen suç/hıyanet (*crimen laesae maiestatis*) için uygulanmalıdır. Bu durumda bile egemen, bağışlama [özel af] yetkisini sadece tebaaları için kesinlikle bir tehlike oluşturmaması koşuluyla uygulamalıdır. Bu denli kesin sınırlanmış olan bu yetki, krala ait adını, kralın yetkisi (*Majestätsrecht*) adını almaya layık tek yetkidir.

Bağışlamaya kadar genişlettiğimizde bu temel saptamadan çıkartabileceğimiz en küçük ders şu olacaktır: Genel itibarıyla bağışlamaya ancak kurbanın kendisi izin verebilir. Bu hâliyle bağışlama sorunu ancak kurban ile suçlu arasındaki baş başalık ya da yüz yüzelik durumunda ortaya çıkacaktır, asla bir üçüncünün bir üçüncüyü bağışlaması söz konusu olamaz. Bu mümkün müdür? Böyle bir baş başalığın, böyle bir yüz yüzeliğin imkânı var mıdır?

Zira belki de bağışlama aslında dışlamasının gerektiği ya da dışlayacağı üçüncü tarafın, en baştan beri, varsayım gereği, sahneye çıkmasını gerektirir. Her durumda, bizzat sağduyuya göre, hiç kimse başka birine karşı yapılmış bir saldırıyı, bir haksızlığı, işlenmiş bir suçu bağışlama hakkına sahipmiş gibi görünmez. Kimse asla bir kurban adına bağışlamamalıdır, hele ki bu kurban örneğin artık hayatta olmadığı için af sahnesinde hiç yoksa. Kurbanları ölmüş olan suçlar için hayatta olanlardan, hayatta kalanlardan af dilenemez. Hatta bazen failler de ölmüştür. Kamu sahnesinde birkaç haftadan beri artan (Katolik Kilisesi, polis, doktorlar, ve kim bilir belki bir Üniversite ya da Vatikan) tüm pişmanlık ve af dileme sahnelerinin ve beyanlarının ele alınacağı açılardan biri bu olacaktır.

3. "Onarılamaz olan"ı altını çizmek için *üçüncü sebep*: Durmadan tekrar ettiğim gibi, eğer bağışlama diye bir şey varsa o ancak bağışlanamaz olanla ve dolayısıyla telafi edilemez olanın belli bir insandışılığının *ölçüsü olmayan* ölçüsüyle, radikal bir kötülüğün canavarlığı ya da devasalığıyla ölçülebilir.

Şimdi tekrar Jankélévitch'in metnine geri dönelim.

Bundan ötürü, yol açtığı tepkiler her şeyden önce ümitsizlik ve *onarılamaz olan* karşısında bir acziyet duygusudur. Elden hiçbir şey gelmez. [Çok kuvvetli bir cümle: Bağışlama da dâhil her şey imkânsız hâle gelir] Bu sefil küllerin oluşturduğu koca dağlara yeniden yaşam verilemeyecektir. Suçlu suçuyla orantılı bir cezayla cezalandırılamaz: Zira tüm sonlu büyüklükler sonsuzun yanında eşitlenme eğilimi gösterir [Jankélévitch'in, bir geleneğin tüm anlamları ve sağduyusuyla, dışlarmış gibi göründüğü şey, insani bağışlamanın sonsuzluğu ve *Le Pardon* başlıklı kitabında ilham almış gibi göründüğü ve ilham aldığını söylediği etiğin bu mübalağalı vasfıdır]; öyle ki ceza neredeyse ilgisiz hâle gelir; vuku bulan şey kelimesi kelimesine *telafi edilemez olan*dır. Artık kimin sorumlu tutulacağı, kimin suçlanacağı bile belli değildir.[1]

"Telafi edilemez" sözcüğünün altını bizzat Jankélévitch'in kendisi çizer. Telafi edilemez olanın, bağışlanması imkânsız olanın olduğu ve bağışlanması imkânsız olanın vücut bulduğu yerde, bağışlamanın imkânsız hâle geldiğini belirtmek amacındadır. Bu, bağışlamanın ve bağışlamanın tarihinin sonudur: Bağışlama ölüm kamplarında ölmüştür. Biz ise kendi payımıza, tam tersine (miras aldı-

1 V. Jankélévitch, *L'Imprescriptible*, *a.g.e.*, s. 29.

ğımız –ki bu veraseti sorgulamalıyız, belki de miras alırken mirasına karşı çıkmalıyız ve burada başlattığımız da miras üzerine bir tefekkürdür– bağışlama kavramı*nda* ve bu kavrama *karşı*, bağışlama fikri*nde*, bu fikrin ötesinde ya da karşısında) bağışlamanın, bağlantılı olduğu telafi edilemezden kendisini kurtarmak zorunda olup olmadığını sormak zorundayız. Kendimize soralım: Acaba bağışlamanın imkânı tam da ve sadece, bağışlanamaz olan karşısında imkânsız göründüğünde ve yalnızca imkânsız ile birlikte kavranmak suretiyle mümkün göründüğünde mi ortaya çıkar?

Mademki *L'Imprescriptible*', "Pardonner?"'de yer alan, dilenmesi *gerekecek* bir af üzerine ve ölüm kamplarında ölmüş olan bir af üzerine olan bu sayfayı alıntıladım, sanırım aynı zamanda bunun devamına ve af dilenmesi *beklentisi*ne ilişkin olan bölüme de ilgi göstermek zorundayız. Jankélévitch hemen sonrasında bize, bu "pardon" sözcüğünü, başlangıcı kendisiyle yaptığımız ("pardon") ve edimsel bir cümle anlamı (pardon!, af buyur, affedersiniz, affet) alabilecek bu sözcüğü, af dileyen bu sözcüğü *beklediğini* söyleyecek. Jankélévitch bize, başkaları gibi, af dilenmesini *beklediğini* söyleyecek, bu da affın dilenmek zorunda olduğu, dilenmeyi talep ettiği (*demander*) anlamına gelir.

Ve Jankélévitch, başkaları gibi ama nafile yere, bir şekilde bir af sözcüğü beklediğini, af dilenmesini beklediğini söyleyerek, genel hatlarıyla, af dilenmesini talep ettiğini itiraf eder –bu bizim için bir sorun olacaktır elbette ama burada bu sahnenin özelliğinin altını çizmek isterim: Af sözcüğünün telaffuz ya da ima edilmesi, her hâlükârda dilenen af olarak *anlamlandırılması* talep edilmiş, beklenmiştir. Esas olan sözcüğün söylenmesi değil, bu *anlama* (*signifié*) gelmesidir, tıpkı talep edilen bir "lütuf" gibi, dilenen bir "aman" ya da edilen bir "teşekkür" gibi dilenen şey de "af" anlamına gelmelidir [af dilendiği anlaşılmalıdır], ve bu dilenen-afla birlikte, ondan önce, esas olan bir ceza çekmedir, bir tövbe, bir pişmanlık, bir vicdan azabı, bir itiraf, kendini suçlamanın bir şeklidir, bir nevi suçlayıcı ve kendini işaret eden, kendini gösteren parmağını kendine sallamadır, hadi hemen söyleyelim, hayvanın aciz olduğu şeydir. Suçlunun ödevini yerine getirmesi, borcunu ödemesi; göğsünü dövebilen, suçunu kabul ederek kendini suçlu failden, suçlu olmuş olan failden ayırabilen kişinin *mea culpa*'sını [benim hatam dediğini] dillendirmesi ya da göstermesi beklenir, bu aynı zamanda ondan talep de edilir. Bu zamansallık –ve zamansal yansıtma (*specularité*)– yapısına tekrar döneceğiz. Şimdilik, af dilenmesini *iki referans*a bağlamak için bu af dilenmesi talebini alıntılıyorum.

Böylece Jankélévitch şunu yazar:

[...] af dilemek! Uzun süre bir sözcük, tek bir sözcük, anlayış ve duygudaşlık belirten tek bir sözcük bekledik... Bu *kardeşçe sözcüğü* umut ettik![1]

"Kardeşçe" sözcüğünün altını çiziyorum; bu "*kardeşçe* sözcük"e kuvvetli ve kesin bir anlam vermek gerek; o sadece duygudaşlık ve duygu taşması, merhamet anlamına gelmez; daha da açık hâle geleceği gibi, insanlığın ortaklığına, insanların, insan türüne ait olduklarını tanıyan erkek çocukların kardeşliğine delalet eder; bu insancı [hümanist], aileci ve [erkek] kardeşçi evrenselciliğin derinden Hristiyani geleneğini ortadan kaldırmak zordur ve bu anlayış İsa'nın, başka mesajlarının yanı sıra, örneğin Matta 23'te verdiği mesaja da uygundur: "Evet, öğretmeniniz [rabbi] birdir ve hepiniz kardeşsiniz, *unus est enim magister vester, omnes autem vos fratres estis, pantes de umeis adelphoi este...*"

Bu kardeşçe sözcüğü umut ettik! Hiç kuşkusuz bizden af dilenmesini bekliyor değildik... Ama anlayış belirten bir sözü, şükranla, gözlerimizde yaşlarla kabul buyururduk.

1 V. Jankélévitch, *L'Imprescriptible, a.g.e..*, s. 51 [Vurgu J. Derrida'ya ait].

Yazık, pişmanlık diye Avusturyalılar bize cellatların utanç verici biçimde aklanmasını hediye ettiler.[1]

Biraz daha ileride, ve daha başka yerlerde sıklıkla gördüğümüz üzere, Jankélévitch şiddetli bir biçimde Heidegger'e saldırır (örneğin: "Heidegger sorumludur, der kuvvetle Robert Minder, sadece Nazi yönetimi altında söyledikleri için değil, ama 1945'te söylemekten kaçındığı her şey için de"[2]). Bu konuya, Celan'ın, Heidegger'e yaptığı ziyaretin anısına ve tanıklığı için yazdığı *Todtnauberg*a adlı şiirinden hareketle yaklaşmak cazip geliyor, zira pek çok yorumcu bu şiiri boşa çıkmış bir beklentinin, Celan'ın Heidegger'den af dileme anlamına gelecek bir *sözcük* beklemesinin izi olarak okumuştur –bu daha önce sözünü ettiğim *iki göndermeden ilki*. Kendimi bu yorumu doğrulama ya da çürütme riskine kesinlikle atmayacağım, Celan'ın şiirinin lafzına ve üç noktasına hürmeten o kadar da saydam ve tekanlamlı bir okumaya dalmayacağım. Sadece hermönetik ihtiyattan ya da şiirin lafzına hürmetten değil, daha ziyade (dilenen ya da bahşedilen) affın, af hitabının, eğer böyle bir şey varsa, karar verilemez biçimde ebediyen ikircimli kalmak zorunda olduğunu iddia etmek istediğim için de bunu yapmaktan geri duracağım. İkircimli derken

1 V. Jankélévitch, *L'Imprescriptible*, *a.g.e.*., s. 51.

2 *A.g.e.*, s. 53.

muğlak, karanlık, bulanık demek istemiyorum; kastettiğim, onun, bilgi, teorik olarak belirleyici yargı ve kendini uygun bir anlamla sunma mahiyetine sahip her belirlemeden farklı olduğu. Burada çıkmaz bir mantık var ve en azından bu bakış açısından bağışlamanın verme ya da bağış ile ortak bir tarafı bulunuyor, ama bu benzerliği burada işlemeden, taslak plan hâlinde bırakacağım.

Todtnauberg'in söylediği ve bunu berrak bir anlatıya dönüştürmekte acele eden yorumcuların kendilerinde söyleme yetkisi buldukları şey şu türden: "Celan-geldi, Heidegger-Almanlar-adına-Yahudilerden-af-dilemedi, bir af-sözcüğü, bir-"pardon!", bir-af-dilenmesini-bekleyen-Celan-hayal kırıklığına uğrayarak-gitti ve bunun-şiirini-yazdı-ve-şiirlerinden-birine-kaydetti, hayır, şiirin söylemek istediği başka bir şey, en azından ilk dizelerinden itibaren:

Arnika, Augentrost, der
Trunk aus dem Brunnen mit dem
Sternwürfel drauf,

in der
Hütte

die in das Buch
– wessen Namen nahms auf
vor dem meinen ? –,
die in dies Buch
geschriebene Zeile von
einer Hoffnung, heute,
auf eines Denkenden
kommendes
Wort
im Herzen, [...]

"Mastı çiçeği, gözotu, üzerinde yıldız taçlı çeşmeden bir yudum, kulübede, kitapta bir satır, kimin adını karşıladı acaba benimkinden önce?–, kitaba bir umut ile ilgili yazılan satır, bugün, bir düşünürün yüreğine gelecek sözde[1] [...]

Ya da yine:

Mastı çiçeği, peygamber çiçeği,
üstünde, yıldız gibi tacıyla
çeşmede susuzluk

1 Bu çevirinin el yazmasını bana teslim eden kişiyi teşhis edemiyorum ve yazardan beni mazur görmesini rica ediyorum. [çev. Derrida burada şiirin iki ayrı Fransızca versiyonunu veriyor].

kulübede

kitapta yazılı
(hangi adı taşıyordu
benimkinden önce?)
kitapta yazılı
bugün, bir bekleyişin
satırı:
düşünen birinin
kalbe
gelecek
sözü,[1] [...]

Böyle bir şiirin anlamını ve sahip olduğu tanıklık referansını nasıl yorumlarsak yorumlayalım, o, şiir olarak imzasını (bir defterdeki bir imzayı, bir deftere bırakılan bir adı adlandırarak kendini imzalayan bir şiirin imzasını) söz için, kalbe gelen bir sözcük için (*Wort*), düşünen bir varlı-

1 P. Celan, *Todtnauberg, Strette et autres poèmes* içinde, Fr. çev. Jean Daive, Paris, Le Mercure de France, 1990, s. 110-111. Pek çok başka şeyin yanı sıra, (Celan'ın bir gün bana verdiği) şiirin bu ilk dizelerinin, Heidegger'in ölümünden önce ya da sonra Todtnauberg "kulübe"sini ziyaret eden herhangi birinin deneyimini hayli "gerçekçi" biçimde betimlediği söylenebilir: Yalnızca çeşmeyi ve yıldızı değil, ziyaretçi kitabına atılan zorunlu imza hakkında kendimize sorduğumuz soruyu da... [çev. Paul Celan Heidegger'le 25 Temmuz 1967'de buluşmuş ve Heidegger'in dağ evindeki ziyaretçi defterine şöyle yazmıştır: "Ins Hüttenbuch, mit deme Blick auf den Brunnnenstern mit / einer Hoffnung auf ein hommendes Wort im Herzen": Dağ evindeki kitapta, çeşmenin üstündeki yıldız manzarasıyla birlikte, kalpten gelecek bir söz umuduyla.]

ğın kalbinden gelen bir sözcük için duyulan umuda bağlar. Söz konusu olan, sanki adlandırılan şey, gelecek ya da gelmeyecek bir sözcüğün umuduymuşçasına, bir geçmiş, bir başkasının defterine bırakılmış adların imzası ve izi, dolayısıyla bir bağış ve düşüncenin bir bağışı, bir yerden ya da düşünen bir varlıktan gelecek (*eines Denkenden/ kommendes/ Wort/ im Herzen*: Düşünen birinin/kalbe/gelecek/ sözü) ya da gelmeyecek bir bağış olduğundan (kaldı ki Heidegger şu iki kelimeyi sık sık birbirine bağlamasıyla bilinir: *Denken*: Düşünmek ve *Danken*: teşekkür etmek, tanımak (*reconnaissance*), şükran duyduğunu söylemek, tanımanın teşekkürü; öyle ki teşekkür/bağışlama (*merci*) ile lütuf/bağışlama (*grâce*), "rahmet etmek/lütfetmek" (*faire grâce*) ya da "aman dilemek" (*demander grâce*) arasındaki ilişkiyi düşünüyoruz), işte tüm bu sebeplerden dolayı, bağış ve tanıma motifleri şiirin tematiğine olduğuna kadar etkisine ya da özüne de, şiirin bağışına da aittir. Bu şiir aynı zamanda hem bağışı, hem şiirin bağışını hem de bizzat bağış olan şiirin bu bağışını söyler. Hem verdiği için hem de bir o kadar hatırlattığı/geri çağırdığı (*rappeler*) geçmişten ve çağrıda bulunduğu (*appeler*) umuttan aldığı için. Hatırlatması ve çağrısıyla o bağış unsuruna aittir. Ve dolayısıyla bağışlama unsuruna, dilenen af ya da bahşedilen af unsuruna aittir, hem (vicdan, kabul eden ve itiraf eden tanıma

ya da teşekkür eden tanıma, şükran olarak tanıma anlamında) tanıma ve kabul etme çağrısı olarak poetik deneyimi, hem de başkası adına, başkası için, umut edilen, dilenen, bahşedilen bağış ve bağışlama olarak poetik deneyimi ifade ettiğinde kuşkusuz bunların her ikisine birden aittir. Âdeta –ister dilensin, bahşedilsin, verilsin ister dilenmesin, bahşedilmesin, verilmesin– bağış ve bağışlama deneyimleri olmadan poetik deneyim, bu hâliyle dil deneyimi de olamazmış gibi. Soru işareti ve defterde benimkinden önce gelen isim konusundaki soru önemlidir (*wessen Namen nahms auf/vor dem meinen?*: Hangi adı taşıyordu benimkinden önce?): Çevrilmesi mümkün olmayan ses yinelemesiyle oluşturulan benimkinden önce karşılanmış isim, *Namen nahms auf*, konukseverliği (*aufnehmen*), başkasına sunulan kabulü çağrıştırır. Soru işareti, başkasının kimliği üzerine soru, benden önce gelmiş olan ve kendisiyle isteyeyim ya da istemeyeyim, bileyim ya da bilmeyeyim bu defterin tuhaf/yabancı ortaklığında, tuhaf soykütüğünde bağlandığım, yeniden bağlandığım başkasının adı üzerine yakıcı soru. Başkasının adı söz konusu oldu mu hissedilen bir kaygı ya da endişe vardır, hani şu gözlerim bağlı, edilgin biçimde teslim olduğum başkası söz konusu olunca, ben imzalasam da, başkası benden önce imzalamıştır ve benim imzamı önceden işaretlemiştir,

üstüne işaret koymuştur, benim imzamı önceden kendine mal etmiştir, sanki ben bu durumda hep benim yerime de imzalayan başkasının adına imzalıyormuşum, tasdik imzası (*contresigner*) atıyormuşum ya da o bana tasdik imzası atıyormuş, benim kendi imzamı tasdik ediyormuş gibi, bağış ve bağışlama vuku bulmuş ya da bulmamış, ben hiç karar bile vermeden vuku bulmuş ve iptal edilmiş, çekip sürüklenmiş gibi. Böyle uçurum gibi derin bir tasdik imzası [adına imza etme], şiir ile, hep başkasının dili olarak bizzat dil deneyimi ile bir vücut oluşturur, Celan bunu benzersizce biliyor ve tanıyordu, ama bu aynı zamanda dile dair evrensel bir deneyimdir de (şahsen ben de, Heidegger'in oğlunun isteği üzerine, kulübede büyük bir endişeyle bu defteri imzaladığımı söylemek zorundayım, bu endişe bilmeden peşleri sıra imzaladığım kişilere olduğu kadar bizzat aceleyle karaladığım şeye de sirayet ediyordu, zira her iki şey de eşit derecede hatalı diye, hatta belki haklı belki haksız yere affedilemez diye mahkum edilme riski taşıyordu.) *Todtnauberg*'e hakkını vererek başlamak için, doğal olarak öncesini ve sonrasını, her bir sözcüğü ve her sözcükten sonra gelen kesmeyi/arayı bir o kadar dikkatli okumak gerekir*, örneğin sürücüyü belirtmek için "*Der*

* Derrida metinde vermiyor ama şiirin devamı şöyledir: Derrida'nın üzerinde durduğu sözcüklerin altını çiziyoruz.

Waldwasen, uneingeebnet, forest sward, unleveled,

Mensch", insan; daha sonra telaffuz edilmiş olan sözcüklerin tek anlamlı ayrımını belirtmek için *deutch*'a [Almanca] çok yakın olan *deutlich* [aşikâr] (*klasik ve neredeyse herkesçe bilinen çağrışım*), bunlar *Namen* (özel isim) ve *Wort* (söz) sözcükleri şiirde çoktan yankılandıktan sonra gelirler. ve özellikle de şiirin son sözü olan ve görünüşte ya da mecazi

Orchis und Orchis, einzeln,

Krudes, später, im Fahren
deutlich,

der uns fährt, der Mensch,
der's mit anhört,

die halb-
beschrittenen Knüppel-
pfade im Hochmoor,

Feuchtes,
viel.

orchis and orchis, singly,

crudeness, later, while driving,
clearly,

he who drives us, the man,
he who also hears it,

the half-
trod log-
trails on the highmoor,

humidity,
much.

Ağaçlar arası ölü ve tekinsiz yerler, tepecikli
Orkideler, orkideler, bir başlarına

Kabalık, sonra, sürerken arabayı
aşikâr,

bizi götüren adam
o da duyuyor

yarısı gidilmiş, yıkık patikalar
orman bataklıklarında,
nemli,
fazlasıyla.

olarak, patikalar ya da nemli şey (*Feutchtes*) gibi, bataklığa gömülmüş olanı nitelendiren "*viel*" [çok, sık sık] vardır, çok sayıda, sayısız, sonsuz derecede çok sayıda anlamına gelir... Dolayısıyla geriye *Todtnauberg*'i –bizzat bağış ya da bağışlama olarak, muhtemelen şiirin temaları olmaktan ya da şairin boşa çıkmış beklentisini konu almaktan önce şiir olan bir bağış ve bir bağışlama olarak– okumak, kabul buyurmak kalır.

Haber verdiğimiz *ikinci referans L'Imprescriptible*'in yayınlanmasını takiben genç bir Alman ile Jankélévitch arasında 1980 ve 1981'de geçen bir mektuplaşmayla ilgili. Bu mektup alış verişi *Magazine littérarire*'in Jankélévitch'e hasredilen Haziran 1995 tarihli n° 333 sayısında yayınlandı. Jankélévitch'e yazan genç Alman, yürek paralayıcı ve alt üst edici mektubuna epigraf olarak bizzat Jankélévitch'in sözcüklerini koymuştu (Altı milyon Yahudiyi öldürdüler. Ama uykuları kaçmıyor. İştahları yerinde ve Mark iyi gidiyor) ve Wiard Ravelin'in uzun mektubu acıyla şöyle başlar:

Ben Yahudi öldürmedim. Alman olarak doğmak benim ne kabahatim ne de meziyetim. Benden izin isteyen olmadı [böylece birden bizi artık terk etmeyecek o soru,

bir *bizin* ve 'hangi *biz*'in mirasına, soykütüğüne, kollektifliğine dayalı suçluluk ya da bağışlama gibi devasa bir soru da sorulmuş oldu]. Nazi suçları konusunda tamamen masumum; ama bu beni pek teselli etmiyor. Vicdanım rahat değil [...] ve utanç, acıma, tevekkül, hüzün, kuşku, isyan karışımı bir şeyler hissediyorum.

Hâlâ uykularım kaçıyor.

Sıklıkla bütün gece uyanık kalıyorum ve düşünüyorum, hayal ediyorum. Yakamı sıyıramadığım kâbuslarım var. ANNE FRANK'ı, AUSCHWITZ'i, *TODESFUGE*'yi ve *NUIT ET BROUILLARD*'ı* düşünüyorum : *"Der Tod ist ein Meister aus Deutschland."*[1] [Ölüm Almanya'dan gelen bir ustadır.]**

Todesfuge [Ölüm Fügü], bilindiği üzere, Celan'ın, açık şekilde ölüm kamplarına gönderme yapan başka bir şiirinin başlığıdır ve burada *"Der Tod ist ein Meister aus Deutschland"*. [Ölüm Almanya'dan gelen bir ustadır.] cümlesi dört beş kere tekrar eder. Kabahatsiz suçluluk ve başkasının

---

* Gece ve Sis. Alain Resnais'nin 1955 yılında çektiği Auschwitz, Dachau gibi Nazi toplama ve ölüm kamplarını konu alan, kampların kalıntılarından çekilmiş belgesel nitelikli orta metraj siyah-beyaz film (ç.n.).

1 Wiard Raveling, V. Jankélévitch'e mektup, Haziran 1980, yayınlandığı yer le *Magazine littéraire, n° 333*, Haziran 1995, s. 51-58.

** Paul Celan'ın ilk kez 1948'de yayınlanan ve en ünlü üretimlerinden biri olan "Todesfuge" [Ölüm Fügü] şiirinde tekrarlanan bir dize. Toplama kamplarındaki ürkünçlüğü ve ölümü anlatır (ç.n.).

adına, sonsuzca, *a priori* tövbe etmek ya da af dilemek. "Af" sözcüğü geçmeden "dilenen af" –ki aynı kapıya çıkar– ile şahsen işlemediğimiz bir kabahat için, bizi başkası adına suçu kabul etmeye ve af dilemeye mahkûm eden şeye karşı içimizde yükselen itirazın bir karışımı. Kâbusa gelince, o bizi suçluluğun, bağışlama sahnesinin ve bitimsiz yasın birbirinden asla ayrılmadığı konusunda uyarır. "Vicdanım rahat değil" dediğinde, Wiard Raveling hiç kuşkusuz *La Mauvaise Conscience* [Vicdan Azabı] adlı bir kitabın yazarına hitap ettiğini de bilmektedir.[1] Bu kitapta "geri döndürülemezlik" üzerine koca bir bölüm ve pişmanlık, çaresizlik, vicdan azabı ve tövbe üzerine çok güzel alt bölümler vardır. *La Mauvaise Conscience*'ın ilk baskısı 1933 tarihlidir ve tüm bildiklerimiz göz önünde tutulursa, 1967 tarihli *Le Pardon* bunun devamıdır.

Bu genç Alman, Wiard Raveling ayrıca Jankélévitch'i kendisini ziyarete de davet eder ve ona konukseverlik göstererek (konukseverlik: bağış ve bağışlama, göz yaşları: hep yetersiz kalan verme, dolayısıyla hep yetersiz kalan bağışlama, aksi hâldeyse hayalet ve yas, işte tüm izleklerimiz burada birbirine geçiyor):

Olur da, sevgili Mösyö Jankélévitch, yolunuz buradan

1 V. Jankélévitch, *La Mauvaise Conscience*, Paris, Alcan, 1933; tekrar basım, *Philosophie morale*, Paris, Flammarion, 1998.

geçerse, zilimizi çalın ve içeri girin. En güzel şekilde karşılanacaksınız. Ve müsterih olun [tüm mektubun acıklı ironisi]. Aile büyüklerim orada olmayacaklar. Size ne Hegel'den ne Nietzsche'den, ne Jaspers'den, ne Heidegger'den ne de Alman asıllı diğer üstat-düşünürlerden söz edilecek. Size Descartes ve Sartre üzerine sorular soracağım. Schubert ve Schumann'ın müziğini severim. Ama Chopin'den bir plak koyacağım, ya da tercih edersiniz, Fauré ve Debussy'den [...] Yeri gelmişken söyleyeyim: Rubinstein'a hayranlık ve saygı duyarım; Menuhin'i severim.

Hem dokunaklı bir şikâyet hem bir itiraz hem bir itiraf hem bir savunma hem de bir iddianame olan bu uzun mektubun devamında Wiard Raveling iki yanıt alır, bunlar da yine *Magazine littérarire*'de yayınlanmıştır. Önce Régis Bastide'den gelen 1 Temmuz 1980 tarihli olanı, buradan birkaç cümle alacağım.

Sevgili Beyefendi, VJ'ye yazdığınız mektubun beni ne kadar duygulandırdığını vakit darlığından anlatamıyorum [...] VJ'nin eski bir dostuyum. Ama tutumu beni son derece şaşırttı. Bağışlamama tutumu korkunç. Başka/Farklı olmak (mümin olmasak bile!) biz Hıristiyanlar'a düşen bir sorumluluktur. Fanatik Yahudiler Naziler kadar kötü.

Ama bunu VJ'ye söyleyemem [...] Bu kadar iyi ve kuvvetli yazdığınıza göre muhakkak Fransızca öğretmeni olmalısınız. Dostumun, kötülüğün zirvesi olarak gördüğü şu korkunç *Gemüthlichkeit*'ın [huzur/rahatlık] izini taşıdığı için kuşkusuz fazla duygusal bulacağı mektubunuzdaki her sözcüğe katılıyorum. Ama haklı olan sizsiniz. Bütün Fransız Yahudilerini dostumun berbat sözcükleri üzerinden yargılamayınız. İsminizin ve soy isminizin kökeni nedir? Macar mı? Viking mi[1]?

Diğer yanıt bizzat Jankélévitch'den gelmiştir. "Bağışlama" sözcüğü bu mektupta dillendirilmemiştir. Ama beklenen şeyin (şu sözcükleri anımsayın: "... af dilemek! Uzun süre bir sözcük, tek bir sözcük, anlayış ve duygudaşlık belirten tek bir sözcük bekledik... Bu kardeşçe sözcüğü umut ettik.!) nihayet geldiğini açıkça söyler:

Sevgili beyefendi, mektubunuz beni duygulandırdı. Bu mektubu otuz beş sene bekledim. Öyle bir mektubu kastediyorum ki nefret edilen şey tamamen üstleniliyor, hem de bunda hiç payı olmayan biri tarafından. Bir Almandan ilk defa mektup alıyorum, az çok kılık değiştirerek kendini aklamaya çalışan bir mektup da değil bu. Görünüşe bakılırsa (eğer bu sözcüğü kullanma cüretini gösterebilirsem)

1 François Régis Bastide, Wiard Raveling'e mektup, 1Temmuz 1980, yayın yeri *Magazine littéraire*, n° *333*, Haziran 1995.

"meslektaşım" olan Alman felsefecilerin bana söyleyecek, açıklayacak hiçbir şeyleri yoktu. Vicdanen rahatlarının kaçması mümkün değildi. [Jankélévitch adaletsizlik mi yapıyor yoksa bihaber mi?: Sanki şahsen ona yazılmış bir mektup mümkün tek telafiymiş gibi davranıyor.] –Ve aslında bu korkunç şey hakkında artık söylenecek bir şey de yok.– Bu yüzden bu büyük metafizikçilerle herhangi bir ilişkiye girmekten kaçınmak için büyük çabalar harcamam gerekmedi. Politik basmakalıp sözler ve göstermelik klişeler dışında sadece siz, ilk kez ve kuşkusuz son kez siz buldunuz gereken sözcükleri.Zaten yüce gönüllülüğün, kendiliğindenliğin ve canlı bir duyarlığın kullandığımız sözcüklerde kendi dillerini bulmadığı nadirdir. İşte sizin durumunuz da böyle. Hiç şaşmaz. Teşekkürler.[bağışlanmayı dileme: teşekkürü çağıran bağış].

Hayır, sizi görmeye Almanya'ya gelmeyeceğim. Oraya kadar gitmeyeceğim. Bu yeni çağı başlatmak için fazla yaşlıyım. Zira ne olursa olsun bu benim için yeni bir çağ. Çok uzun süre beklendi. Ama siz daha genç olduğunuz için benimkisi gibi gerekçeleriniz yok. Aşılması gereken aşılamaz bir bariyer yok önünüzde. Ben de size söylüyorum: Paris'e ne zaman gelirseniz, herkes gibi, kapımı çalın [...] Piyanonun başına otururuz [...].

Mektuplaşmanın iki tarafınca müziğe, müzik zevklerinin birbirini tutmasına, birlikte yapılan ya da dinlenen bir müziğe, müzikal bir ortaklığa yapılan bu anıştırmanın altını çiziyorum. Bunu vurgulamamın sebebi yalnızca Jankélévitch'in bir müzisyen, bir yorumcu ve bir müzik âşığı olması değil, aynı zamanda bağışlamanın belki de gerektirdiği *sözcüğ*ün belli bir ötesi ile (bu izleğe daha sonra tekrar döneceğiz –bağışlamayı mümkün kılan ama bir o kadar da bağışlamayı yok eden, bağışlamanın felaket getiren koşulu olarak sözel dil, söylem izleği), bağışlamanın belki de gerektirdiği sözcüğün belli bir ötesi ile müzik ve hatta sözsüz şarkı arasında belki asli bir yakınlık, sadece uzlaşma ya da barışmadan ibaret olmayan bir karşılıklılık olması.

Ve aslında Wiard Raveling, Jankélévitch'i bir kez ziyaret ettiğini, bunun saygı çerçevesinde geçtiğini ama ev sahibinin bu sorulara geri dönmekten "sistemli olarak kaçındığını" anlatır. Hatta daha sonraki mektuplaşmalarda bile. Jankélévitch'in yanıtı, bir "yeni çağ"dan bahseder ama "bunun için çok yaşlıdır": "Aşılması gereken aşılamaz bir bariyer yok önünüzde", aşılması gereken aşılamaz olan. Bizim için tam örneklik olacak şekilde, bu mevzu iki söylemi, iki mantığı, çelişkili, uyumsuz, uzlaştırılamaz iki aksiyomatiği

keser (*croiser*), zaten bunlardan biri tam da uzlaşma ya da barışma aksiyomatiği diğeri ise uzlaşmaz olan aksiyomatiğidir. Bir yandan süreç düşüncesini, bir kuşaktan diğerine devam eden tarih düşüncesini kabul buyurur, dolayısıyla kendisinin olanaksız gördüğü bağışlamanın gelecekte mümkün olmasını sağlayan yas çalışması olarak bir bellek çalışmasını kabul buyurur. Bağışlama, bu sizin için, gelecek kuşak için iyi olacak, çalışma yapılmış olacak, yas ve bellek çalışması, tarih, yani olumsuzun çalışması uzlaşmayı ya da barışmayı, kefareti ve şifayı vs. mümkün kılacak. Ama aynı zamanda bir şey daha vardır ki onu söylemekten ziyade bilinir kılar: Eğer –belki de yeni kuşaklar tarafından aşılacak olan– bu bariyer onun için aşılamaz olarak kalmaya devam ediyorsa, bunun sebebi, bu bariyerin ancak aşılamaz olarak kalmak zorunda olması ve ancak böyle kalabilmesidir.

Başka bir deyişle, bağışlamanın tarihi olarak bağışlama durmuştur ve ebediyen mutlak kötülük tarafından durdurulmuş olarak kalacaktır. Ebediyen durmuştur. Ve hem samimi hem çelişkili olan, kendiyle çelişen bu çift yönlü kanıyı hissederiz. Tarihin devam edeceğinden, bağışlama ve uzlaşmanın yeni kuşakta mümkün olacağından şüphe duymaz ve bu konuda hiç kuşkusuz samimidir, hatta bunu

umut eder. Ama öte yandan bunu istemez, bunu kendisi için istemez, o hâlde istediği ve istemeyi kabul ettiği, istemeyi istediği, istemeyi isteyeceği şeyi istemez. Buna inanır (hiç kuşkusuz arzu edilir bir ihtimal olarak) ama buna inanmaz, bu uzlaşmanın, bu bağışlamanın aldatıcı ve sahte olacağına inanır. Bunlar sahici bağışlamalar değil semptomlar olacaktır, bir yas çalışmasının, bir unutuş, zamanın geçişi terapisinin semptomları: Kısacası, bir tür narsisizm, telafi ve kendini onarma, yeniden narsistleştiren sağalma söz konusudur (Hegel'de bağışlama sorunsalı bağlamında, iki tarafın, bağışlayanın ve bağışlananın yer aldığı bağışlama sahnesinin gerektirdiği bu başkasıyla özdeşleşme mantığını incelemek zorundayız, bağışlama bu özdeşleşmeyi gerektirir ama bu özdeşleşme aynı zamanda oldukları hâlleriyle başkasından başkasına bağışlama olarak bağışlamanın hakikatini peşinen tehlikeye atar, etkisizleştirir ve iptal eder.) Aşılamaz olan tam da aşılmış olacağı anda aşılamaz olarak kalacaktır. Bağışlama imkânsız olmaya devam edecektir ve onunla birlikte tarih, tarihin devamlılığı da, hatta bağışlama bir gün mümkün olsa dahi. Jankélévitch'in mektubunun derinlerinde ne hissedillir –altını çizmemin sebebi bunun bizim için büyük paradigmatik bir ders olmaya devam etmesinin gerekliliği midir? Telafisi imkânsız olanın bağışlanması gelecekte,

gelecek kuşaklarda vuku bulmuş olduğunda bile, vuku bulmamış olacağı, aldatıcı, sahte, gayrimeşru, lekeleyici, ikiricimli, unutuşla karışmış olmaya devam edeceği yönündeki değişmez, değiştirilmesi imkânsız kanaat hissedilir (faiileri samimi ve yüce gönüllü olsalar ya da böyle olduklarına inansalar bile). Tarih devam edecektir ve onunla birlikte uzlaşma da, ama bir yas çalışmasıyla, bir unutuşla, kötülüğün özümsenişiyle karışmış bir bağışın ikircimiyle devam edecektir; kısacası, eğer bu bitmemiş gelişmeyi bir formülde özetlemem mümkünse, âdeta yarının bağışlaması, vaat edilmiş bağışlama, yalnızca yas çalışması (bir terapi, hatta belleğin bir ekolojisi, çalışmaya, değiş tokuş yapmaya, ticaret yapmaya, yaşamaya ve zevk almaya devam edebilmek için başkasıyla ve kendiyle daha iyi-olma tarzı) hâline gelmekle kalmayacak, ayrıca, daha ciddi biçimde, bizzat bağışlamanın yas çalışmasına, bağışlamanın yasını tutan bağışlamaya dönüşecektir herhâlde. Tarih, tarihin kesintiye uğraması temelinde, daha ziyade, bizzat yara izinde açık ve dikiş tutmaz yara olarak kalacak, kalması gereken sonsuz bir yaranın uçurumunda devam edecektir. Her hâlükârda çoğunlukla mübalağanın, çıkmazın ve paradoksun bu ufkunda ayakta durmamız ve hareket etmemiz gerekecektir.

Jankélévitch'in bu metinlerinden, en azından şimdilik, ayrılmadan önce, Jankélévitch'in altı çizilmiş bu sözcük uyarınca *L'Imprescriptible*'de işe koştuğu "telafi edilemez olan"m, "telafi edilemez olan"ın mantığının paradokslarından bir diğerine dönmek istiyorum. "Telafi edilemez" sözcüğü huzursuz edici bir yüz-yüzede en azından iki kere kullanılır.[1] Jankélévitch diyordu ki "meydana gelmiş olan şey [yani her hükme, her ceza mantığına vs. meydan okuyan Shoah] tam anlamıyla telafi edilemezdir." Bundan önce Yahudi soykırımı iradesini bir varoluşa, "telafi edilemez" bir varoluş günahı olarak hissedilmesi itibarıyla Yahudinin varoluşuna karşı tekil, istisnai, benzersiz bir nefret duygusu olarak betimlemiştir. Bu bağlamda söz konusu olan, daha kesin olarak söylemek gerekirse, bu problemi biçimlendiren insani, insanmerkezli boyuttur –bu boyut tam da bizzat bağışlama fikri tarafından sorunlu, tartışmaya açık, itiraz götürür hâle getirildiğinde ilgilendirir bizi.

Metninin biraz yukarısında, aslında tam olarak "Zaman Aşımına Uğramayan" başlığını taşıyan bölümün başında (tam da Fransa'da insanlığa karşı işlenen suçların zaman aşımına uğramamasının oylandığı bir zamanda) Jankélévitch bu suçların insani özü "ya da deyim yerindeyse

1 *L'Imprescriptible*, *a.g.e.*., s. 22, s. 29 ve yine s. 62.

genel olarak insanın 'insaniyet'ini" (*hominité*) hedeflediğini hatırlatır.

Alman [der o da, Almanlık özü gibi bir şeyin varlığını sorunlu bir şekilde kabul ederek] doğrusunu söylemek gerekirse yanlış olduğuna hükmedilen inançları ya da zararlı olarak görülen öğretileri yıkmak istememiştir: Irkçı soykırımın bu milyonlarca şehidin acılı etinde yok etmeye çalıştığı şey insanın bizzat varlığı, *Esse*'sidir. Irkçı cinayetler *insan olarak* insana karşı bir saldırıdır. Yoksa falan ya da filan (*quatenus*...) olarak, şu ya da bu olarak, örneğin komünist, farmason, ideolojik muhalif... olarak insana karşı değil! Hayır! Irkçı, varlığın kendiliğini, onu o yapan bireysel kimliğini yani her insanın insanlığını hedef alır. Antisemitizm genel olarak insana karşı ciddi, ağır bir tecavüzdür. Yahudiler zulüm görmüştür çünkü kendileriydiler, yoksa sebep görüşleri ya da inançları değildi: Onlarda reddedilen şey bizzat varoluşun kendisidir. Şunu ya da bunu vaz ettikleri için değil, var oldukları için suçlanmışlardır.[1]

Burada, insanlığa karşı bu saldırının neden sadece Yahudiyi (hatta İsrail'i, zira aynı muhakemeyi daha da az ikna edici bir biçimde İsrail devletinin varlığına da

1 V. Jankélévitch, *L'Imprescriptible, a.g.e..*, s. 22.

genişletir) hedeflediğini bize açıklamayan akıl yürütmedeki bir boşluk vasıtasıyla, Jankélévitch telafi edilemez olan mantığını âdeta tersine çevirme noktasına varır. Telafi edilemez ya da bağışlanması imkânsız hâle gelen –ki Jankélévitch'in Naziler için kullandığı sözcük yine budur– Yahudinin bizzat varoluşudur. Alman için, Almanlar için, Naziler için (ve Jankélévitch birinden diğerine ya da diğerlerine kolayca geçmektedir):

[...] bir Yahudinin var olması gerektiği kesin değildir: Bir Yahudi yaşamak ve nefes almak için daima kendini aklamak, mazur göstermek zorundadır; varlığını devam ettirmek ve hayatta kalmak için mücadele etmek yönündeki iddiası kendi içinde anlaşılmaz bir skandal ve hadsiz bir şeydir; "*ast-insanlar*"m [vurgu bana ait] kendilerini savunabileceği fikri *üstinsanların* [vurgu bana ait] içini öfkeli bir şaşkınlıkla doldurur. Bir Yahudinin olmaya hakkı yoktur, onun günahı var olmaktır.[1]

Bir parça bağlamından çıkararak, burada polemik niteliği olan "var olma günahı" ifadesini alıp altını çiziyorum: "Bir Yahudinin olmaya hakkı yoktur, onun günahı var olmaktır". Altta yatan ise şudur: Bu, Alman için böyledir.

1 *A.g.e.*, s. 23.

İfadeyi alıyorum, bağlamının dışına çıkarıyorum ve bağışlama sorunsalının yollarından birini tanımak için ondaki mümkün genellik ufkuna işaret ediyorum –ama bu zaten hayli kuvvetli ve klasik biçimde Kant'ın, Hegel'in, Nietzsche'nin, Heidegger'in, Levinas'ın ve kuşkusuz daha başka filozofların düşünceleri denli güçlü ve çeşitli düşünceler tarafından resmedilmiştir. Söz konusu olan –dilenmiş ya da dilenmemiş olsun, bahşedilmiş ya da bahşedilmemiş olsun– aftır, âdeta kökensel, bitimsiz ya da belirsiz bir suçluluk ya da bir borç, bir sorumluluk ya da başkasının üzerine yüklenebilirlik sebebiyle *a priori*, kökensel ve sonu olmayan bir dilemeyle daima talep edilen bağışlamadır. Öyle ki varoluş, bilinç ya da "ben", belirli her hatadan önce hata içindedir ve dolayısıyla, en nihayetinde orada olmak gibi gayet basit bir olgu sebebiyle, en azından üstü örtük olarak af dilemektedir. Bu orada-olma, bu varoluş, kurucu bir tarzda ("var olma günahı") hem sorumlu hem suçlu olacak ve ancak (kimden ve neden olduğunu bilerek ya da bilmeyerek) af dilemek kaydıyla kendini kurabilecek, varlığında sürüp gidebilecek, hayatta-kalabilecek ve *devam edebilmek* için, varlığında, varoluşunun ya da bilincinin bizzat kuruluşunda *sürüp gidebilmek* için, bahşedilmiş olmasa da vaat edilmiş, umut edilmiş affı varsayması gerekecektir. Ve bağışlama ile birlikte bu "var olma günahı"

için uzlaşma, kefaret, telafi de gelecektir –burada bu günah Yahudilere has değildir, tabii Yahudi, bu sözcükle anlaşılan şey, bir kez daha insanın insanlığının emsali olarak yorumlanmayacaksa, ki bir de bu emsal olma iddiasının doğuracağı ve burada haklarında kendimize sık sık sorular sorduğumuz sorunlar vardır. Tüm bu durumlarda bağışlamayı sürekli umut etmek, geleceğini varsaymak mümkün olduğu gibi umutsuzca ertelenmesi de o kadar ihtimal dâhilindedir, zira günah var olma günahıysa, eğer suçluluk kökenselse, yani tabiri caizse, doğuştan yapışıksa, lekesi doğuştan sürülmüşse, o zaman af, kefaret, cezasını çekme ebediyen imkânsız olacaktır. Hepimiz, Almanın nezdinde Yahudinin ne olduğu konusunda Jankélévitch'in sözünü ettiği bu telafisi imkânsız hâl içindeyiz: Eğer hata sadece orada olmaktan ibaretse, yalnız ölüm, yalnızca yok etme ona son verebilir ve yalnızca ölüm selamet gibi görünebilir, kefareti taklit edebilir, şikâyeti ya da suçlamayı susturabilir. Hâliyle sorun çok büyük, dönüp dönüp bu soruna geleceğiz, zira "var olma günahı"nın, kökensel bir "bağışlama" sahnesinin tüm bu belirlenimleri arasında, öncelikle de bu belirlenimler arasında, hadi söyleyelim, bu yapının betimlenmesinde ve yorumlanmasında Hegelci bir örnek/model (*type*), Nietzscheci bir örnek, Heideggerci bir örnek ya da Levinasçı bir örnek arasında ne gibi bir ilişki

olabileceğini kendimize sormamız gerekecek. Yine kendimize şunu da sormalıyız; bu genel, evrensel ve kökensel olduğu varsayılan, olaysal olmayan, olay-öncesi yapı ile öte yandan belirli hatalar, suçlar, kötülük ve zalimlik olayları, kendimi suçlamamı ve af dileyebilmemi gerektiren fiilî yalancı tanıklıklar arasında ne gibi bir ilişki olabilir.

Sonraki sayfada, aynı mantık dâhilinde, bu "telafi edilemez" sözcüğüyle yeniden karşılaşırız, ama sözcük bu sefer Hitler Almanya'sının suçunu değil Naziler için insan olarak Yahudi-olmayı nitelendirir. Naziler için "Yahudi olma suçu telafi edilemezdir. Bu laneti hiçbir şey temizleyemez: Ne politik mensubiyet ne servet ne de dinden dönme.[1]"

Bu aynı "telafi edilemez" sözcüğüyle (ki burada bu sözcüğün ve günah ödemenin tüm bir tarihine çağrılırız: "bir suçun cezasını çekmek" (*expier*) ne demektir?) sürüklendiğimizde, burada karşıt ve tamamlayıcı iki hareketle karşı karşıya kalırız: Sanki Naziler, kurbanlarının, yani Yahudinin varlığına *telafi edilemez* bir suç (Yahudi olmak *affedilemez*dir) olarak muamele ettikleri için mümkün her bağışlamanın ötesinde bizatihi *telafi edilemez* bir biçimde hareket etmişlerdir. "Telafi edilemez" sözcüğünün bu

1 V. Jankélévitch, *L'Imprescriptible*, *a.g.e.*, s. 24.

şekilde iki kere ortaya çıktığı ve bunların mantığı hesaba katılırsa, Nazilerin suçunun telafi edilemez ve bağışlanması imkânsız olarak göründüğü söylenecektir çünkü onlar kurbanlarını, var olma ya da insanlar olarak var olduğunu iddia etme günahını işleyen (bağışlanması imkânsız) suçlular olarak görmüşlerdir. Ve bu daima insanın, insani figürün sınırı etrafında cereyan eder. İşte bu yüzden orada *astinsanlar* ve *üstinsanlar* sözcüklerinin altını çizdim. Naziler kendilerini *üstinsanlar* olarak gördükleri ve Yahudilere *astinsanlar* olarak muamele ettikleri için ve insanın sınırlarını her iki taraftan, aşabildiklerini inandıkları için, insanlığa karşı bu *telafi edilemez* ya da *affedilmesi imkânsız* suçları işlemişlerdir, öyle ki bunlar hukuki tercümeye ve insani hakka göre, burada sorunumuzun ufkunda yer alan insan hakkına göre zaman aşımına uğramayan suçlardır.

Programatik ve problematik iki sebepten dolayı bu iki husus üzerinde ısrarla duruyorum, bunlar Bizim daha sonra ayağımızı yere sağlam basmamımızı sağlayacak iki yoldurlar.

Öyleyse işte iki soru.

1. *İlk soru.* Bağışlama insana ait, insana özgü bir şey, insanın bir kudreti midir, yoksa Tanrı'ya has mıdır? Öyleyse daha şimdiden deneyimin ve varoluşun insanüstülük

olarak doğaüstülüğe açıklığı mı söz konusudur: İlahilik, aşkın mı, içkin mi, kutsal mı, aziz mi değil mi? Bağışlama üzerine tüm tartışmalar aynı zamanda bu "sınır" ve bu sınırı geçiş üzerine tartışmalardır. Bu sınır insani ve ilahi denilen şey arasında, aynı zamanda da hayvani, insani ve ilahi denilen şey arasında geçer.

2. *İkinci soru.* Bu sınır sadece diğerleri arasında bir sınır olmadığından, ona dayanan her şey aynı zamanda ona etki edecektir; tıpkı onun, saf ve koşulsuz bağışlama ile müsamahanın (*remission*) bu birbirine yakın ve heterojen biçimleri arasında, kendi aralarında heterojenlik gösteren, bağışlamadan farklı olan ve *mazeret, pişmanlık, zaman aşımı, genel af* vs. denilen, koşullu (dolayısıyla saf olmayan) ve bazen hukuki-politik biçime sahip biçimler arasında bulunan, bugün birçok kez hatırlattığımız bu farka ya da ayrıma etki ettiği gibi. Böylece *bir yandan* koşulsuz bağışlama, mutlak bağışlama –Hristiyani anlamda beraat [Tanrı tarafından günahların bağışlanması] (*absolution*) demiyorum–, eğer böyle bir şey varsa, bize bağışlamanın özünü düşündürten ve en nihayetinde pişmanlık ve af dileme olmaksızın da mümkün olan mutlak suretle koşulsuz bağışlama ile *öte yandan* koşullu bağışlama, yani örneğin psikolojik, politik, özellikle hukuki (çünkü

bağışlama ceza düzeni olarak hukuki olanla bağlantılıdır) her türden koşullar bütünü içinde kayıtlı bulunan bağışlama arasında ayrım yaptık. Fakat konukseverlik konusunda az önce belirttiğimiz gibi, koşulsuzluk ile koşulluluk arasındaki ayrım basit bir karşıtlık olarak belirlenmeye izin veremeyecek kadar kaypaktır. Koşulsuz olan ile koşullu olan, hiç kuşkusuz, mutlak surette heterojendir ve bu bir sınırın her iki tarafında da ebediyen böyledir, ama bunlar aynı zamanda *birbirinden ayrılmaz*dır. Koşulsuz bağışlama eyleminde, talebinde, etkin, aleni, belirli hâle gelme ve kendini belirlerken koşulluluğa boyun eğme yönünde içsel bir gereklilik vardır. Bu da örneğin, şimdilik çok hızlıca söyleyecek olursam, olgusallığın ya da hukuki veya politik koşulluluğun bağış deviniminde hem dışsal hem de içsel olmasına yol açar, bu ise işleri kolaylaştırmayacaktır. Her ne kadar "zaman aşımına uğramayan", "bağışlanamaz olan" demek olmasa da, iki düzenin birbirine bulaşması indirgenebilir bir kaza/rastlantı olmayacaktır. Yapmamız gereken tüm ayrımlar için geçerlidir bu. Bu seminer bizi bu yasanın biçimine biraz aşina kıldı –birbirinden kökten *farklı ve ayrılmaz* iki kavram söz konusu: tanıklık/kanıt; koşulsuz konukseverlik/koşullu konukseverlik vs.

"Pardon" adının edimsel bir cümleye ait olduğu durumları irdeleyerek başlamıştık (Pardon! bağışla, bağışlayın, bizi bağışla, bizi bağışlayın). Bu ad, Fransızcada, edimsel bir dil edimi içinde tek başına ("pardon!") ancak "dilenen af" anlamında kullanılabilir, bahşedilen ya da mahrum bırakılan af durumunda ise asla kullanılamaz. Fakat bir affın, bahşedilebilmesi ya da hatta sadece tasarlanabilmesi için, dilenmesi, bunun da itiraf ve pişmanlık temelinde yapılması gerektiğinin doğru olup olmadığını kendimize bir seferden fazla sormak zorundayız. Bu kendiliğinden açık değildir ve hatta affı bahşeden kişinin ilk kabahati olarak dışarıda bırakılması gerekebilir; eğer başkasına, itiraf etmesi, günahından arınmaya, hatasından dönmeye, bu konuda benden af dilemek için kendisini bundan ayırmaya başlaması koşuluyla af bahşedersem, o zaman bağışlamam onu yozlaştıran bir hesap kitapla kirlenmeye cevaz vermeye başlar.

Bağlantılı ama bir o kadar da ciddi bir soru yolunda sonuca varmadan önce muallakta kalan üç husus var. Herhangi biri "pardon!" –dil edimi olarak af edimseli (*performative*)– sözcüğünü telaffuz ettiği an, bu, dil yoluyla, dilin paylaşımı yoluyla (bu konuda Hegel'i tekrar okumak gerekir) bir uzlaşma ekonomisine hızla dalan bir mal etmenin, yas ve kefaret sürecinin, dönüştürücü hesaplamanın

başlangıcı değil midir? Ki bu uzlaşma ekonomisi sadece, kötülüğün kendisinin ve dolayısıyla bu bağışlanamaz olanın unutulmasına ya da yok olmasına yol açar, oysa bu bağışlanamaz olan, bu ada layık bir bağışlamanın, biricik olay olarak –biriciktir, ama zorunlu olarak yinelenebilirdir, her zaman olduğu gibi– mutlak surette tekil bir bağışlamanın tek eşleniğidir (*correlate*). Her bağışlamaya musallat olan vaat tarafından bölünen tekrar vaadi, yani bu yinelenebilir biriciklik yasası en paradoksal etkileri üretir, tabii kendisi bu paradokslardan kaynaklanmıyorsa. Şöyle ki: Bir topluluktan, bir aileden, etnik ya da dinî bir gruptan ortaklaşa af dilemenin anlamı yoksa da, yine de aynı zamanda çokluk, üçüncü [taraf] ve şahit en başından beri işin içindedir. Belki de Tanrı'dan sık sık af dilenmesinin, tek sebebi olmasa da, sebeplerinden biri budur. Tanrı'dan af dilenmesinin sebebi bağışlamaya, bağışlama iktidarına sadece onun muktedir olması değil, ama bazen affı kabul etmek ya da bahşetmek için orada artık biricik bir şahit bulunmadığında ya da suçlunun veya günahkârın yokluğunda, Tanrı'nın, olduğu hâliyle adlandırılabilir ve mutlak olan bir tekilliğin tek adı, bu tekilliğin adının adı olmasıdır. O, Mutlak ikamenin adıdır. Mutlak şahidin, mutlak *superstes*in, yani mutlak hayatta kalan şahidin adıdır. Ama tersine af hitabı/adresi (sık sık *af hitabı* diyorum, hem

af dileme eylemini, af dilemek için hitap etme eylemini hem de bir kez bu talep muhatap tarafından alındı mı affın bahşedildiği ya da bahşedilmediği yeri belirtmek için), böyle bir hitap, demek ki, her zaman tekilse de, yani hem hataya, günaha, suça, haksızlığa ilişkin olarak tekil hem de faile ya da kurbana ilişkin olarak tekilse de, her şeye rağmen onun sadece tekrara değil ama bu tekrar yoluyla ya da bu tekrar olarak –tüm tarzlarını çözümlememiz gereken– bir aynılığı kırmaya ya da kimliksizleştirmeye (*désidentification*), dağıtan bir çoğalmaya yol açtığını da teslim etmek gerekir.

O hâlde gelelim muallakta kalan üç hususa.

1. Neden yalnız başına "pardon" sözcüğüyle, "pardon" adıyla başladım? Öyle ki bu konuda, en başında, bağlamı bilmeden, benim bir addan mı, bir izlekten mi, bir problemden mi bahsettiğimi yoksa (*söz edimi teorisinin anma/kullanım* ayrımı uyarınca) *anma* değil ad kullanma suretiyle edimsel olarak sizden af mı dilediğimi bilmek ya da buna karar vermek mümkün değildi. Bu şekilde başlamamın sebebi yalnızca sizden af dilemek için sonsuz sayıda sebebim olması değil (özellikle de sizi çok uzun süre tuttuğum için af dileyebilirdim: Bu daima af dileyen birinin ilk kabahatidir: Başkasının ilgisini çekme ve

dikkatini celbetme hakkı olduğunu sanır: "Dinle beni, senden af diliyorum; bekle, gitme, affedersin, dikkat, dikkatini bana ver, affedersin"; bu, gözyaşlarına kadar varabilen sahte aşağılamanın iğrenç bir stratejisi ya da tiksinti verici ve gülünç hesap kitabı hâline gelebilir; zaten bunu yapan bir kişinin baş belası kesildiği durumları gayet iyi biliyorsunuz; o zaman siz de konuyu değiştirmek ya da konuşmayı kesmek için ondan af dilermiş gibi yaparsınız: *"ok, give me a break"* [tamam, düş yakamdan], sana suç atmıyorum bile, bir müsaade et, tamam, seni affediyorum ama seni bir daha görmek istemiyorum... kafam başka yerde, başka bir mevzuya geçelim, seni suçlayacak kadar bile ciddiye almıyorum). Hayır, böyle başlamamın sebebi bir edimseli nakletmekti (*anmak* ya da *kullanmak* için değil, bir *kullanımı anmak* için), sözcüğün sorusuna, söz olarak, fiil olarak edimsel sözcüğün sorusuna dikkatinizi çekmek amacıyla yaptım (pardon, bağışla-ym). Herkes gibi, bir af dilenmesini bekleyen ya da bir af beklenmesi gerektiğine inanan herkes gibi, bu Jankélévitch'in de beklediği bir af *sözcüğü*dür, bir fiil, bir isim-fiildir ("Bu mektubu otuz beş yıl boyunca bekledim", "bizden af mı dileniyor?) ve hatta yorumculara göre, bu Celan'ın beklediği bir *sözcük*tür (*"von/ einer Hoffnung, heute,/ auf eines Denkenden/ kommendes/ Wort/ im Herzen"*). Af sözcüklerden

mi geçmelidir yoksa sözcükleri(n ötesine) mi geçmelidir? Sözcük-fillerden (*mots-verbes*) mi geçmelidir yoksa bu sözcük-fiilleri mi geçmelidir? Sadece konuşarak, başkasının dilini paylaşarak mı, yani çoktan bunun için yeterince başkayla özdeşleşerek ve affı aynı anda hem olanaklı hem de olanaksız kılma riskiyle özdeşleşerek mi affedilebilir ya da af dilenebilir? Konuşmayan herhangi biri bağışlama tecrübesinden mahrum mu edilmelidir? Yoksa tersine, eğer böyle bir şey varsa bağışlama unsurunun kendisini sessizliğe mi gömmelidir? Bu soru sadece daha önce bahsettiğim müzikle ilişkili değildir. Bu soru aynı zamanda, yalnızca bu olmasa da, hayvana ve sözde "insana özgü"-ye dair bir sorudur. Bağışlama insana mı özgüdür yoksa Tanrı'ya mı? Bu soru hayvanı, şu belirsiz genel "hayvan" sözcüğüyle adlandırdığımız şeyi ya da hatta hayvanın ya da insanın hayvanlığını dışarıda bırakıyormuş gibi görünür. Fakat biliyoruz ki suçluluğu, dolayısıyla telafi yollarını, hatta talep edilen ve bahşedilen lütuf/af usullerini çok farklı şekillerde içeren toplumsallık biçimlerine erişimden her türlü hayvansallığı men etmek ihtiyatsızlık olacaktır. Kuşkusuz hayvanın "merhamet"i vardır. Zamanla daha iyi anlıyoruz ki bazı hayvanlar, savaş ilanı, saldırganca suçlama diye yorumlanabilecek davranışlar sergilediği gibi suçluluk, utanç, rahatsızlık, pişmanlık, ceza karşısında endişe

vs. belirtilerini de dışa vurmaktadırlar. Eminim ki utangaç hayvanlar, "suçlu hissetme", dolayısıyla pişmanlık, vicdan azabı emareleri gösteren, yargılanmaktan ve cezalandırılmaktan ürken, kınama ve ceza karşısında kendileri gizleyen ya da teşhir eden hayvanlar görmüşsünüzdür. Yine bilinmektedir ki hayvanlar arası kavgalarla, savaşlarla ve düellolarla bazen haddinden fazla yüklü bir sembolizm içinde uzlaşma, düşmanlığın bitmesi, barış, hatta af ya da merhamet dileme ve bazen de bu talebin olumlu karşılık bulması gibi davranışlar ve dahası ayinler gözlemlenir. Diyebilirim ki bir hayvan bir diğerinin merhametine kaldığı an, mağlup olduğunu kabul edebilir ve kendisini diğerinin merhametine teslim ettiğinin belirtilerini gösterebilir, o zaman diğeri de ona, barış işareti olarak, egemence hayatını bahşeder. Bazı hayvanlar savaşır ve barış yapar. Hepsi değil, her zaman değil, ama insanlar da böyle değil midir? Öyleyse her şeyi birbirine karıştırmadan ve sözel bir dilin eklemlenmesiyle ortaya çıkan her tür kesintiyi yok etmeden, söz-dışı, hatta insan-dışı bu bağışlama olanağını, hatta zorunluluğunu reddetmek mümkün değildir.

2. Soyut ve kuru biçimi, mantıksal biçimciliği bastırılamaz olduğu kadar tartışma da götürmez olan bir açmazın tuzaklarında durmadan savaş veriyoruz. Eğer bağışlama

diye bir şey varsa sadece bağışla-namaz olanın bağışlanması vardır. O hâlde bağışlama, eğer böyle bir şey varsa, olanaklı değildir, olanak olarak var değildir, ancak olanaklının yasasına istisna teşkil ederek, deyim yerindeyse, kendini olanaksızlaştırarak ve olanaksız olarak olanak-sızın sonsuz sürekliliğinde söz konusudur; işte bu noktada bağışla ortak bir tarafı vardır. Ama bunun bizi, hem olanaklı ile olanak-sızı, hem de kültürümüzde ve felsefe olarak ya da bilme olarak kültürde mümkün ve "kudret" diye adlandırılan şeyin bizatihi tarihini başka türlü düşünmeyi denemeye zorlaması dışında, bir de bağış ile bağışlama arasındaki simetriyi ya da benzerliği kırarak, olanak-sız bağışlamanın aciliyetinin öncelikle ne olduğunu kendimize sormalıyız. Sanki bağışlama denen şey, bağışın beklenmedik meydana gelişi ya da bağışın tali olarak uğradığı değişim ya da karmaşıklaşması değil de aslında onun ilk ve nihai hakikatiymişçesine, olanak-sız olana dair sürekli ama bilinçli olmayan deneyimin bağışlanmaya sebep olması mıdır? Olanaksız bağışın olanaksız hakikati olarak bağışlama. Bağıştan önce, bağışlama. Bu olanak-sızdan önce ve bu olanak-sızın olanaksızlığı olarak, başka. Olanaksız başka. Bu konuşmanın aynı zamanda, olanaklı hakkında ve olanak'ın sonunda yer alan *-sız*, [eki] hakkında, yani ne olumsuz, ne olumlu (*non négative*) ne de diyalektik olan

bir olanak-sız hakkında bir düşünüm olduğunu anlamışsınızdır. Bu soruların bahsi, "olanaklı" olanı, gücü ve kudreti, özellikle de "tüm Avrupa dillerinde (Yunanca, Latince, Almanca, İngilizce vs.) "yapabilirim"i ve kendilik'i konu alan tüm felsefe tarihinden daha azı değildir.

3. Son olarak, yalan yere yemin ya da yalancı şahitlik (*parjure*). Bağışlama ile yalan yere yemini (bu seminerin başlığı olarak önerildiği gibi) birbirine neden eklemlediğimi bugün gerekçelendirmek zorundayım. Bağışlama/Yalan yere yemin (Pardon/Parjure). Tahmin edebileceğiniz gibi, bu iki adı bağdaştırmamın sebebi ne *Andoramaque*'ı* yankılaması ("Yalan yere yemine ayrılan tüm isimleri verin bana") (IV, 5), ne de bir Ponge'un diyeceği gibi, "bu sözcükler[in] *par* hecesiyle başla"masıdır, burada Ponge'un *Fable*'ının parodisini yapıyorum ("Bu metin demek ki *par* hecesiyle *başlar*/ilk dizesi hakikati söyler"**, ama bu *Fable*'m bağışlama sahnesiyle hiç ilişkisi yok da değildir, çünkü bir yandan bir hüküm etrafında diğer yandan ise bir aynanın kırılması, yansımalı bir özdeşimin/kimliğin kesintiye uğraması etrafında döner. "Bu metin demek ki *par* hecesiyle başlar/İlk mısrası hakikati söyler/Ama birinin ve diğerinin altındaki bu ayna sırı/hoş görülebilir mi?/

* Jean Racine'in bir trejedisi (ç.n.).

** "Par le mot *par* commence donc ce texte/ Dont la première ligne dit la vérité." (ç.n.).

Sevgili okur şimdiden hükmünü veriyorsun/Güçlüklerimize dair.../Yedi senelik uğursuzluğun ARDINDAN/Kırdı aynasını".[1]

Yargıç olarak sözün yöneltildiği okurdan ("yargılıyorsun": edimsel ve saptayıcı) af dilenir –ve bu belki de, metnin, her yazma ve okuma sahnesinin hakikati diye sözünü ettiği hakikattir: İtirafta bulunarak okurdan af dilemek. Daima itirafta bulunmak için yazılır, daima af dilemek için yazılır, başka bir yerde böyle bir şey yazmıştım, kendimi alıntıladığım için beni bağışlayın. Aynı şekilde, kuşkusuz insan daima kendini bağışlatmak için öğretir (belki de bu yüzden sanırım artık, yazgısı devam etmesine izin verdiği sürece bu seminerin başlığını değiştirmeyeceğim). Bağışlamayı yalan yere yeminle bağdaştırmamın sebebi demek ki bunların *par*'lı sözcüklerle başlaması değil... Bunun, daha sonra dönmek üzere, yine burada da kuru kuruya dile getirdiğim bir sebebi var. İki özelliğiyle bunun şemasını çizeceğim.

A. Her kabahat, her suç, affedilecek ya da kendini affettirmek için affın dileneceği her şey bir yalan yere yemindir

1 [Francis Ponge, "Fable", *Proêmes*, Bernard Beugnot (éd.), *OEuvres complètes*, t. I, Paris, Gallimard, kol. « Bibliothèque de la Pléiade » içinde, 1999, s. 176.] Bu şiire dair yaptığım bir okumayı *Psyché, Inventions de l'autre*'un ilk metninde sunmuştum, c. I, genişletilmiş yeni baskı, Paris, Galilée, 1998, s. 17 *vd.*

ya da bunu gerektirir: Her kabahat, her kötülük öncelikle bir yalan yere yemindir; yani (açık ya da örtük olarak) bir sözü, vaadi, yemini çiğnemek söz konusudur, riayet edeceğimiz konusunda yemin ettiğimiz, riayet etmek konusunda yemin etmiş olduğumuzun varsayıldığı bir yasa önünde bir bağlanmayı, bir sorumluluğu ihlal etmektir. Bağışlama her zaman bir yalan yere yeminle ilgilidir. –o hâlde yalan yere yeminin, yeminden vazgeçmenin, edilen yemini, içilen andı, verilen sözü çiğnemenin vs. ne demek olduğunu kendimize sormamız gerekir. Böylece her şeyden öne yemin etmenin, ant içmenin, söz vermenin vs. ne demek olduğunu da.

B. Eğer böyle bir şey mümkünse, daha büyük bir açmaz, daha kuvvetli bir olanaksız olan ikinci özelliğe gelelim. Yalan yere yemin bir kaza değildir; bir söze ya da başlangıçtaki yemine göre vuku bulan ya da bulmayan bir olay değildir. Yalan yere yemin, onun yazgısı, kaderi, telafi edilemez varış yeri olarak, sözün ve yeminin yapısında, şeref sözünde, adalette, adalet arzusunda baştan kayıtlıdır. Sanki yemin çoktan bir yalan yere yeminmişçesine (Bu konuda Yunanlılar bir önseziden fazlasına sahiptir). Daha önce, Levinas'ın izinden[1] giderken bundan bahsetmiştim

1 J. Derrida, *Adieu – à Emmanuel Lévinas*, Paris, Galilée, 1997.

ama tehlikeli bir biçimde yörüngeyi karmaşıklaştırmak için yine söz edeceğim: Yüz-yüze'de, ikiden fazlası olduğu andan itibaren, adalet ve hukuk sorusu ortaya çıktığı andan itibaren yalan yere yemin vardır. Yani, Levinas'ın da kabul ettiği gibi, daha ilk andan itibaren. *Hukuk* (*droit*) ve üç [kişi] (*trois*) olduğu andan itibaren. Yüz yüzenin ilk şafağından itibaren, ilk bakıştan, kendini bakarken gören ilk bakışın kesişmesinden itibaren en azından üç vardır. Yüz yüze hem kesintiye uğramış hem de üçüncü kişi tarafından mümkün kılınmıştır. O zaman, bana yalan yere yemin ettiren ve af sahnesine girmek için acele ettiren bizzat adalettir.

Af dilemek zorundayım –adil olmak *için*. Bu "için"in muğlaklığına kulak kabartın. Adil olmak amacıyla, adil olmak *için*, adil olmak bakımından af dilemek zorundayım: Ama aynı zamanda adil olmak için, adil olma olgusu için af dilemek zorundayım, çünkü adilim, çünkü adil olmak için, adil değilim ve ihanet ediyorum. Adil olma (olgusu) için af dilemek zorundayım. Çünkü adil olmak adil değildir. Adil olabilmek için daima birine ihanet ederim. Biri için diğerine ihanet ederim, soluk alır gibi yalan yere yemin ederim. Ve bunun sonu da yoktur, zira sadece bir yalan yere yemin için daima af dilemekle kalmam,

aynı zamanda daima bağışlayarak kendi kendime yalan yere yemin etme, bağışlayarak başka birine ihanet etme riskine girerim, zira daima başkası adına (demek ki istismar ederek) bağışlamaya mahkûmuz.

Pardon! Bu kadar uzun ve hiç acımadan (*sans merci*) zamanınızı aldığım için bağışlayın. Teşekkürler (*merci*).

"Mersi" dediğimizde, "teşekkür" mü ediyoruz? Bana verdiklerin ve şükranla kabul ettiklerim için sana teşekkür ederim. Yoksa "aman/merhamet/af" (*merci*) mı söz konusu? Senden aman diliyorum, senden "insafsız" (*merciless*) olmamanı talep ediyorum, bana verdiklerin için senden af diliyorum, lütufta (*grâce*, ing. *mercy*) bulunduğun, bağışladığın için, bana ihsan etmen için senden tekrar dilediğim af için şükranlarımı (*grâce*, ing. *thanks*) sunuyorum vs. Aslında, başlarken olduğu gibi, bitirirken de, size pardon, mersi dediğimde size ne dediğimi asla bilemeyeceksiniz.

Başlangıçta, "pardon" sözcüğü olmuş olacaktır." "merci" [teşekkürler/merhamet].

"Ben Yahudi öldürmedim. Alman olarak doğmak benim ne kabahatim ne de meziyetim. Benden izin isteyen olmadı [böylece birden bizi artık terk etmeyecek o soru, bir bizin ve 'hangi biz'in mirasına, soykütüğüne, kollektifliğine dayalı suçluluk ya da bağışlama gibi devasa bir soru da sorulmuş oldu]. Nazi suçları konusunda tamamen masumum; ama bu beni pek teselli etmiyor. Vicdanım rahat değil [...] ve utanç, acıma, tevekkül, hüzün, kuşku, isyan karışımı bir şeyler hissediyorum.

Hâlâ uykularım kaçıyor.

Sıklıkla bütün gece uyanık kalıyorum ve düşünüyorum, hayal ediyorum. Yakamı sıyıramadığım kâbuslarım var. ANNE FRANK'ı, AUSCHWITZ'i, TODESFUGE'yi ve NUIT ET BROUILLARD'ı düşünüyorum: "Der Tod ist ein Meister aus Deutschland." [Ölüm Almanya'dan gelen bir ustadır.]"

Jankélévitch'e Yazılmış Mektuptan
Alıntılayan: Derrida

ISBN 978-605-5159-33-7

THG
0045125
EBO

13 TL